

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
ADMINISTRACINĖS TEISĖS IR PROCESO KATEDRA**

VYTENIS SKENDELIS

Magistrantūros neakivaizdinės studijos
Teisės ir valdymo programa

KULTŪROS PAVELDO APSAUGOS ADMINISTRACINIS TEISINIS REGULIAVIMAS

Magistro baigiamasis darbas

**Darbo vadovė -
Lekt. Ieva Deviatnikovaitė**

**Konsultantas -
Doc. dr. Rolandas Krikščiūnas**

VILNIUS, 2009

TURINYS

ĮVADAS	3
1. LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISĖS AKTAI, REGULIUOJANTYS NEKILNOJAMOJO KUTŪROS PAVELDO APSAUGĄ	8
1.1. Kultūros paveldo apsaugą reguliuojančių teisės aktų raida iki Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo	8
1.2. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugą reguliuojančių teisės aktų raida po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo.....	11
1.3. LR Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas	15
1.4. Konstitucinės nuostatos reguliuojančios paveldo apsaugą	19
1.5. Kultūros paveldo apsauga Lietuvos Respublikos Vyriausybių programose	22
2. NEKILNOJAMOJO KULTŪROS PAVELDO APSAUGĄ UŽTIKRINANČIŲ INSTITUCIJŲ VEIKLA	26
2.1. Valstybinė kultūros paveldo komisija	26
2.2. Kultūros paveldo departamentas prie Kultūros ministerijos	28
2.3. Savivaldybės	31
3. TARPTAUTINĖS KONVENCIJOS IR JŲ ĮGYVENDINIMAS LIETUVOJE.....	35
3.1. Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos konvencija.....	35
3.2. 1992 m. pataisyta Europos archeologijos paveldo apsaugos konvencija	37
3.3. Europos architektūros paveldo apsaugos konvencija	39
3.4. Kultūros paveldo vertės visuomenei konvencija ir Vienos memorandumas	42
4. LIETUVOS NEKILNOJAMOJO KULTŪROS PAVELDO APSAUGOS TEISINIS REGULIAVIMAS UŽSIENIO ŠALIŲ KONTEKSTE	45
4.1. Kultūros paveldo apsaugos teisinis reguliavimas Lenkijoje	45
4.2. Kultūros paveldo apsaugos teisinis reguliavimas Didžiojoje Britanijoje	48
4.3. Kultūros paveldo apsaugos teisinis reguliavimas Ispanijoje	50
IŠVADOS	53
PASIŪLYMAI	55
LITERATŪRA	56
SANTRAUKA	64
SUMMARY	65
PRIEDAI	66

IVADAS

Tyrimo aktualumas, naujumas. Kultūros paveldas – tai tautos praeities liudytojas, parodantis valstybės švietimo, mokslo, architektūros, meno ir kitų kultūros sričių istorinę raidą. Valstybinę kultūros paveldo apsaugą po Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo tarpukaryje reglamentavo Valstybės Archeologijos komisijos įstatymas¹ ir Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus įstatymas. Nors šiuose teisės aktuose buvo skelbiama daug uždavinių ir įsipareigojimų, tačiau nebuvo nurodytos realios priemonės užsibrėžtiems tikslams pasiekti. 1940 m. sovietinei Liaudies Vyriausybei priėmus Kultūros paminklų apsaugos įstatymą² buvo įsteigta Kultūros paminklų apsaugos įstaiga, atsakinga už paminklų apsaugą bei priežiūrą. 1967 m. buvo priimtas naujas Kultūros paminklų apsaugos įstatymas³, pradėti rengti kultūros paminklų sąrašai.

Nors po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. paveldo apsaugos teisinė bazė ir administravimo struktūros keitėsi ne vieną kartą, tačiau ir toliau iškyla nesklandumų ir problemų saugant kultūros paveldą, siekiant nepažeisti paveldo savininkų ir naudotojų interesų, paveldo išlikimo kultūrinės bei materialinės vertės autentiškumo.

Šiuo metu Lietuvoje kultūros paveldo apsaugą įtvirtina Lietuvos Respublikos Konstitucija⁴, o paveldo apsaugą reglamentuoja Lietuvos Respublikos Kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos⁵ ir Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymai⁶. Lietuva taip pat yra ratifikavusi tarptautines konvencijas, dalis jų nuostatų yra integruota į pagrindinius Lietuvos teisės aktus, reguliuojančius kultūros paveldo apsaugą. Vis dėlto, galutinai suderinti Lietuvos teisės aktus su ratifikuotomis tarptautinėmis sutartimis iki šiol nepavyksta. Be to, iki šiol nėra teisinio dokumento demokratiniais pagrindais subalansuojančio paveldo apsaugos ir ekonominės plėtros sąsajas⁷.

Lietuvos Respublikos įstatymuose yra įtvirtinti valstybės siekiai įgyvendinti kultūros paveldo išsaugojimo principus, saugoti ir puoselėti nacionalinį kultūros tapatumą, tačiau norėdama pagerinti dabartinę kultūros paveldo objektų būklę, jų išsaugojimą ir panaudojimą, valstybė privalo daugiau dėmesio skirti paveldo apsaugos teisiniam reguliavimui bei pradėti realiai vykdyti strateginių dokumentų nuostatas.

¹ Valstybės Archeologijos komisijos įstatymas (1919 m.) //

http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=883&p_d=8574&p_k=1#AKistatymas. Prisijungimo laikas: 2009-08-20

² Kultūros paminklų apsaugos įstatymas (1940) // Vyriausybės žinios, 1940, Nr. 720

³ Kultūros paminklų apsaugos įstatymas (1967 m.) //

http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=883&p_d=8576&p_k=1#ISTATYMAS. Prisijungimo laikas: 2009-08-21

⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014

⁵ Lietuvos Respublikos Kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 14-352

⁶ Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 153-5571

⁷ Bučas J., Gražulevičiūtė-Vilenišké I. Socioekonominiai aspektai paveldosaugoje // Kultūros paveldas ir visuomenė XXI a., nacionaliniai ir tarptautiniai aspektai. – Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006. P. 80

Aukščiau išdėstyta probleminė situacija kultūros paveldo apsaugos srityje gali būti detaliau atskleista, išskiriant tokias su kultūros paveldo apsaugos teisiniu reguliavimu susijusias problemas:

Pirmoji problema – Lietuvoje kultūros paveldo apsaugą reguliuojantys teisės aktai nėra suderinti tarpusavyje, į juos nėra tinkamai integruotos tarptautinės paveldo apsaugos nuostatos, neužtikrintas jų taikymas. Daug problemų siekiant išsaugoti kultūros paveldą kelia Lietuvos Respublikos teisės aktuose palikti neaiškumai ir įtvirtintos nuostatos, prieštaraujančios Lietuvos Respublikos įstatymams ir tarptautinėms konvencijoms.

Antroji problema – kaip išvengti už kultūros paveldo apsaugą Lietuvoje atsakingų institucijų funkcijų dubliavimo ir paskirstyti jų atsakomybę. Neaišku kodėl Kultūros paveldo departamento, jo teritorinių padalinių, savivaldybių administracijų veikla nėra sureguliuota pagal subsidiarumo principą, reikalaujantį sprendimus priimti tuo lygmeniu, kuriame jie yra veiksmingiausi⁸.

Trečioji problema – ar kultūros paveldo objektų savininkai, valstybės tarnautojai, ekspertai sulaukia asmeninės atsakomybės bei nuobaudų už sprendimus ir veiksmus, kuriais yra padaroma žala kultūros paveldo vertybėms. Lietuvos Respublikos įstatymuose kultūros vertybėms žalą padariusiems asmenims yra numatyta ne tik administracinė, bet ir civilinė atsakomybė. Ir nors paskirta administracinė bauda nepanaikina civilinės atsakomybės, tačiau atsakingos institucijos dažniausiai tik surašo protokolus, formaliai apsvarsto pažeidimus ir paskiria LR Administracinių teisės pažeidimų kodekse numatytas administracines baudas.

Ketvirtoji problema – Lietuvoje teisinė kultūros paveldo apsaugos bazė yra paremta draudimais ir apribojimais be kompensacijų taikymo už patiriamus suvaržymus ir ekonominius nuostolius. Kultūros paveldo savininkų ir naudotojų nepasitenkinimą kelia paveldo apsaugos teisinis pagrindas, draudžiantis bet kokius pakeitimus, bet materialiai beveik neberemiantis paveldo savininkų ir neatlyginantis patirtų nuostolių.

Magistro baigiamajame darbe analizuojant kultūros paveldo apsaugos teisinį reguliavimą, bus bandoma detaliau atskleisti kylančias problemas bei, remiantis teorine ir empirine medžiaga, pateikti racionalius šių problemų sprendimų būdus.

Tyrimo objektas. Teisinis reguliavimas yra tokia socialinio reguliavimo rūšis, arba forma, kai poveikis žmonių elgesiui yra daromas teisės normomis ir teisės principais⁹. Teisinis reguliavimas veikia visuomeninius santykius. Kultūros paveldo santykiai yra viena iš visuomeninių santykių rūšių. Šiame magistriniame darbe apsiribosime siauresniais kultūros paveldo teisiniais

⁸ Dziegoraitienė A. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos problemos Lietuvos valstybinio administravimo sistemoje // Jurisprudencija: mokslo darbai. 2005, Nr. 78(70). P. 20

⁹ Vaišvila A. Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2004. P. 197

santykiais – nekilnojamųjų kultūros paveldo objektų. Taigi magistro baigiamojo darbo *tyrimo objektas* – nekilnojamojo kultūros paveldo teisinis reguliavimas.

Tyrimo dalykas. Magistro baigiamojo darbo *tyrimo dalykas* – nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos teisinis reguliavimas nacionaliniu, Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės lygmeniu, taip pat nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos teisiniuose santykiuose dalyvaujančių institucijų tarpusavio santykių ir jų kompetencijos analizė.

Tyrimo tikslas. Atsižvelgiant į magistro baigiamojo darbo tyrimo objektą ir dalyką, pagrindinis šio darbo tikslas yra išsamiai ir visapusiškai išanalizuoti ir įvertinti nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos teisinio reguliavimo esminius teorinius bei praktinius aspektus.

Tyrimo uždaviniai. Tam, kad būtų tinkamai ir visapusiškai pasiektas tyrimo tikslas, iškeliami tokie tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti ir įvertinti Lietuvos Respublikos teisinę bazę, reguliuojančią nekilnojamojo kultūros paveldo objektų apsaugą.

2. Išanalizuoti ir įvertinti institucijų, dalyvaujančių saugant nekilnojamąjį kultūros paveldą Lietuvoje, įgaliojimus ir kompetenciją paveldosaugos srityje.

3. Išanalizuoti ir nustatyti kaip tarptautinių konvencijų, reguliuojančių kultūros paveldo apsaugą, nuostatos yra integruotos į Lietuvos Respublikos teisės aktus.

4. Nustatyti svarbiausias nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos teisinio reguliavimo srityje esančias problemas ir teises spragas, lemiančias paveldo nepriežiūrą, naikinimą, žalojimą bei remiantis Lenkijos, Didžiosios Britanijos bei Ispanijos teisine patirtimi pasiūlyti galimus problemų sprendimo būdus.

Tyrimo hipotezė. Nors atkūrus Lietuvos nepriklausomybę kultūros paveldo apsaugos sistema jau keletą kartų buvo pertvarkyta, tačiau nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugą reguliuojantys teisės aktai nėra suderinti tarpusavyje, dažnai nesilaikoma įstatymų, nėra užtikrinta jų priežiūra ir kontrolė.

Tyrimo metodai. Siekiant visapusiškai ir išsamiai išanalizuoti tiriamus reiškinius, problemas ir nustatyti tiesą, magistro baigiamajame darbe naudotasi įvairias teoriniais ir empiriniais tyrimo metodais, padedančiais efektyviai pasiekti mokslinio tyrimo tikslą.

Lyginimo metodas leido palyginti skirtingų valstybių teisinį reguliavimą kultūros paveldo objektų apsaugos srityje su nacionaliniu teisiniu reguliavimu, bei nacionalinį su Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės reguliavimu. Šis metodas leido pamatyti nacionalinės teisės reguliavimo spragas ir pasitelkiant kitų šalių praktiką pasiūlyti būdus, kuriais tas spragas būtų galima užpildyti.

Lyginamasis istorinis metodas buvo taikomas analizuojant įvairaus laikmečio literatūros šaltinius, anksčiau ir šiuo metu galiojančių teisės aktų nuostatas, reguliuojančias nekilnojamojo

kultūros paveldo apsaugą. Šis metodas leido analizuoti nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos teisinio reguliavimo mechanizmo kitimą įvairiais laikotarpiais, atrasti teisinio reguliavimo kaitos tendencijas.

Kritikos metodas taikytas vertinant Lietuvos Respublikos teisės aktais įtvirtintą nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos teisinį reguliavimą, atsižvelgiant į tarptautinės teisės nuostatas bei šioje srityje kompetetingų mokslininkų keliamas ir analizuojamas problemas ir siūlymus.

Sisteminės analizės metodas naudotas tiriant įvairių kultūros paveldo apsaugos teisinio reguliavimo lygių (nacionalinės teisės, Europos Sąjungos teisės, tarptautinės teisės) tarpusavio sąveiką.

Sintezės metodas taikytas pateikiant galimus racionalius problemų sprendimo būdus, remiantis išanalizuotais ir surinktais faktais.

Rengiant magistro baigiamąjį darbą buvo remiamasi *interview metodu*. Nestruktūrizuoto interview forma buvo kalbinami kultūros paveldo apsaugos srityje dirbantys asmenys - Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos, Kultūros paveldo centro specialistai, miesto bei rajono savivaldybėse dirbantys paminkloaugininkai (Priedas Nr.8). Buvo atsakyta į klausimus apie dabartinio nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos teisinio reguliavimo privalumus ir trūkumus, įvairias teises kliūtis, ateities tendencijas ir kitus aktualius klausimus. Šio metodo dėka buvo patikslinti kitais metodais gauti duomenys bei įsitikinta jų patikimumu.

Teisinių dokumentų analizės metodas buvo taikomas nagrinėjant Lietuvos, Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės aktus, siekiant visapusiškai atskleisti nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos teisinio reguliavimo mechanizmą. Šiuo metodu magistro baigiamajame darbe siekta išlaikyti objektyvią poziciją tiriamos temos atžvilgiu.

Apskritai, kultūros paveldas – tai karta iš kartos paveldimos, perimamos, sukurtos ir perduodamos kultūros vertybės, svarbios etniniu, istoriniu, estetiniu ar moksliniu požiūriu¹⁰. Nekilnojamoju kultūros paveldu laikoma kultūros paveldo dalis, kurią sudaro praeities kartų pastatytos, įrengtos, sukurtos ar istorinių įvykių sureikšmintos išlikusios ar neišlikusios medžiaginės kultūros vertybės, tiesiogiai susijusios su užimama ir joms naudoti reikalinga teritorija¹¹. Nekilnojamojo kultūros paveldo objektais yra dvarai, pilys, rūmai, bažnyčios, piliakalniai, senovės gyvenvietės, istorinės miesto dalys, laidojimo vietos.

Naudota literatūra. Tiriant magistro baigiamojo darbo tyrimo objektą, pagrindiniais šaltiniais buvo nacionaliniai bei tarptautiniai teisės aktai. Kultūros paveldo apsaugos įstatymai, kiti

¹⁰ Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 153-5571

¹¹ Ten pat.

publikuoti ar tik tarp kultūros paveldo apsaugos specialistų cirkuliuojantys norminiai dokumentai buvo naudingi dabartinės paveldosaugos situacijos analizei. Kaip pagalbiniais šaltiniais taip pat remtasi įvairius paveldo apsaugos klausimus analizavusių konferencijų medžiaga.

Nors nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos teisinio reguliavimo problematika šiuo metu Lietuvoje yra itin aktuali, tačiau mokslinės literatūros šia tematika nėra daug. Lietuvos kultūros paveldo apsaugą nagrinėjančiuose tekstuose daugiausiai atsispindi tik tam tikrų paveldo objektų būklės vertinimas. **Vytautas Pilipavičius** ir **Jolanta Vilkevičiūtė**¹², **Liucijus Dringelis**¹³ aptardami Lietuvos paveldosaugos teisinę bazę daugiausiai dėmesio skyrė konfliktams tarp paveldosaugos institucijų, paveldo savininkų bei visuomenės. **Audronė Dziegoraitienė**¹⁴ pažymėjo, jog saugant kultūros paveldą, privaloma laikytis vieningų Europos kultūros politikos ir paveldo apsaugos etikos principų, o rūpestį paveldo vertybėmis būtina vertinti kaip socialinės, ekonominės, kultūrinės politikos dalį. **Rasa Čepaitienė**¹⁵ analizavo esmines moderniosios Lietuvos kultūros paveldo sampratą, XX a. kultūros paveldo srityje vykčius procesus ir priėjo išvadą, kad per visą XX a. Lietuvoje nebuvo sukurtos tinkamos sąlygos paveldo apsaugos sistemai susiformuoti.

Gregory Ashworth ir **Peter Howard**¹⁶ analizuodami kultūros paveldo ryšį su istorija ir kultūra, politinį, socialinį ir ekonominį jo panaudojimą šiuolaikinėje visuomenėje pabrėžė, kad kol visose valstybėse nebus sukurta teisinė sistema ir organizacijos, besirūpinančios kultūros paveldo apsauga, kol nebus sukaupta praktinio darbo patirties, tol kultūros paveldo apsauga nebus efektyvi. **Keith Suter**¹⁷, **Robert Pickard**¹⁸, **Svetozara Petkova**¹⁹ pabrėžė tarptautinės teisės svarbą išsaugojant nacionalines kultūros vertybes, ragino kurti teisės aktus, kurie užtikrintų, kad nekilnojamojo kultūros paveldo objektų apsauga vyktų laikantis tarptautiniu mastu pripažintų principų ir taisyklių.

¹² Pilipavičius V., Vilkevičiūtė J. Kultūros paveldo apsauga bei teisinis reglamentavimas Lietuvoje ir Lenkijoje // Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai: mokslo darbai. 2008, Nr.13(2). P. 160-165

¹³ Dringelis L. Kultūros ir gamtos paveldo apsaugos įstatyminė bazė ir jos panaudojimo realijos // Kultūros paveldas ir visuomenė XXI a., nacionaliniai ir tarptautiniai aspektai. – Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006. P.55-62

¹⁴ Dziegoraitienė A. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos problemos Lietuvos valstybinio administravimo sistemoje // Jurisprudencija: mokslo darbai. 2005, Nr. 78(70). P. 14-22

¹⁵ Čepaitienė R. Laikas ir akmenys: kultūros paveldo sampratą moderniojoje Lietuvoje.- Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005

¹⁶ Ashworth G., Howard P. Europos paveldas. Planavimas ir valdymas. - Vilnius: Versus aureus, 2008

¹⁷ Suter K. Protecting the world's cultural heritage // <http://www.encyclopedia.com/doc/1G1-182929985.html>. Prisijungimo laikas: 2009-03-15

¹⁸ Pickard R. Policy and law in heritage conservation. - Spon press, 2001

¹⁹ Petkova S. Cultural heritage legislation in the transition countries of South-east Europe // <http://pdc.ceu.hu/archive/00002517/01/petkova.pdf>. Prisijungimo laikas: 2009-03-10

1. LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISĖS AKTAI, REGULIUOJANTYS NEKILNOJAMOJO KULTŪROS PAVELDO APSAUGĄ

1.1. Kultūros paveldo apsaugą reguliuojančių teisės aktų raida iki Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo

Moderniosios paminklosaugos atsiradimą lėmė spartus industrializacijos ir modernizacijos procesas, kuris daugelyje šalių sudarė sąlygas istorinių paminklų apsaugai. Dėl nepalankių istorinių aplinkybių XIX-XX a. sandūroje Lietuvoje vyravo tik neprofesionalus antikvarinis ir archeologinis interesas kultūros paveldui. Nors po Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo pradėta formuoti juridinius-administracinius šią kultūros sritį reguliuojančius pagrindus, tačiau Lietuvoje gana silpnai pasireiškusi modernizacija, industrializacija ir urbanizacija nepaskatino gilesnio ir platesnio intereso praeities materialiajam paveldui. Netgi priešingai, praeitį ėmus laikyti atsilikusia ir gėdinga, visuomenėje buvo linkstama nuo jos atsiriboti, o jos materialiujų liekanų, kaip praradusių vertę, atsikratyti²⁰.

Pirmasis Lietuvoje įstatymas, skirtas kultūros paveldo apsaugai - Valstybės Archeologijos komisijos įstatymas²¹, kuris priimtas 1919 m. rugpjūčio 18 d. Pagrindinis šio įstatymo tikslas buvo „rinkti, saugoti bei tyrinėti Lietuvos praeities liekanas, susipažinti su esančiomis užsienio valstybėse ir siekti gražinti išvežtas iš Lietuvos“²². Šiuo įstatymu pabrėžta kultūros paveldo reikšmė ir įkurta Valstybinės Archeologijos komisija, besirūpinusi paveldo apsauga bei priežiūra.

Vis dėlto, tiek Valstybinės Archeologijos komisijai, tiek šia veikla užsiimti norinčioms visuomeninėms organizacijoms tarpukaryje kildavo didelių sunkumų. Didžiausia kliūtis Valstybinės Archeologijos komisijos darbe buvo pakankamų juridinių administracinių bei finansinių galių trūkumas²³. Netgi 1936 m., kai šią sritį kuruoti perėmė Vytauto Didžiojo kultūros muziejus, padėtis iš esmės nepagerėjo, nes patikrinti paminklų būklę, be tai reglamentuojančių įstatymų, buvo itin sunku. Apsaugoti paminklus buvo galima tik tada, kai paminklo savininkai tikėjosi gauti iš valstybės materialinę paramą, tuo tarpu nesuinteresuoti parama asmenys arba tie, kurie jos negaudavo, su paminklais elgdavosi kaip tinkami, aptiktus paminklus stengtasi nuslėpti ar sunaikinti apie tai niekam nepranešus.

²⁰ Čepaitienė R. Laikas ir akmenys: kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje.- Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005. P.372

²¹ Valstybės Archeologijos Komisijos įstatymas (1919 m.) //

http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=883&p_d=8574&p_k=1#AKistatymas. Prisijungimo laikas: 2009-08-20

²² Ten pat.

²³ Čepaitienė R. Laikas ir akmenys: kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje.- Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005. P.119

Tarpukaryje itin trūko išsamių įstatymų ir poįstatyminių aktų, o valstybė, vienintelė pajėgi juridinėmis bei finansinėmis galiomis pasirūpinti kultūros vertybių priežiūra, vengė prisiimti atsakomybę už jų apsaugą. Nors jau 1933 m. dailininkas Mstislavas Dobužinskis buvo pasiūlęs įstatymo projektą, kuriuo būtų sureguliuota paminklų apsauga, o dar du išsamūs projektai buvo parengti Švietimo ministerijoje, tačiau Seime jie net nebuvo svarstyti²⁴. Lietuva tarpukaryje taip ir nesugebėjo priimti išsamesnio kultūros paminklų apsaugos įstatymo, galėjusio sureguliuoti šią sferą. Tik 1938 m. Konstitucijoje Lietuvos valstybė prisipažino sauganti „Lietuvos praeities paminklus ir kitus kultūros turtus“²⁵.

1940 m. liepos 20 d., Lietuvą okupavus sovietų armijai, vadinamoji Liaudies vyriausybė, pakoregavusi vieną iš LR Švietimo ministerijos projektų, priėmė Kultūros paminklų apsaugos įstatymą²⁶ bei įsteigė naują savarankišką instituciją - Kultūros paminklų apsaugos įstaigą (toliau - KPAĮ), kuri turėjo teisę tirti, tikrinti, pripažinti saugomomis kultūros vertybes, nustatyti ir panaudoti reikiamas apsaugos priemones, kad jie nesunykėtų ir nebūtų naikinami. Įstatyme taip pat buvo numatytos paminklo nusavinimo galimybės bei sankcijos už įstatymo nesilaikymą. Pažymėtina, kad Kultūros paminklų apsaugos įstatyme pirmą kartą Lietuvoje buvo apibrėžta kultūros paminklo samprata, pateiktos paminklų apsaugos taisyklės. Įstatyme nekilnojamosios kultūros vertybės nebuvo atskirtos nuo kilnojamųjų, didžiausias dėmesys buvo skirtas atskirų vertingų paveldo objektų išsaugojimui.

1940-1944 m. kiekvienas gyvenimo aspektas, pradedant ekonomika ir baigiant kultūra, atsidūrė sovietinės politikos įtakoje. 1940 m. rugpjūčio pradžioje Švietimo ministeriją reorganizavus į Švietimo liaudies komisariatą, o Kultūros departamentą - į Meno reikalų valdybą, Kauno valstybinis kultūros muziejus ir jo sudėtyje nuo 1940 spalio 1 d. atsidūrusi KPAĮ tapo pavaldi Meno reikalų valdybai. Tačiau nuo 1941 m. balandžio 1 d. KPAĮ tapo savarankiška institucija - „valstybine kultūros paminklų apsaugos ir globos įstaiga“²⁷, kuriai buvo pavesta organizuoti kultūros vertybių apsaugą, kontroliuoti kaip vykdomi įstatymai, rengti kultūros paminklų registrą, prižiūrėti ir atlikti vertybių mokslinius tyrinėjimus bei tvarkymo darbus.

Po Antrojo pasaulinio karo Lietuvoje vėl įsitvirtino sovietų valdžia. Nors SSRS ir buvo pasirašiusi tarptautines paminklų apsaugos Konvencijas, įpareigojančias saugoti bei tyrinėti kultūros paveldą, tačiau, iš tiesų, paveldas buvo vertingas tik tiek, kiek galėjo pasitarnauti sovietinės

²⁴ Čepaitienė R. Laikas ir akmenys: kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje.- Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005. P.119

²⁵ 1938 m. Lietuvos Konstitucija //

http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=883&p_d=8574&p_k=1#Konstitucija1938. Prisijungimo laikas: 2009-07-11

²⁶ Kultūros paminklų apsaugos įstatymas (1940) // Vyriausybės žinios, 1940, Nr. 720

²⁷ Riaubienė E. Lietuvos architektūros paveldosauga (1918-2000): teisinės galimybės ir tvarkymo rezultatai // Daktaro disertacija. Vilnius, 2003. P.74

santvarkos kūrimui bei įtvirtinimui. 1948 m. spalio 14 d. buvo priimtas LSSR Ministrų tarybos nutarimas „Dėl priemonių kultūros paminklų apsaugai pagerinti“²⁸, o šio nutarimo priede buvo patvirtinti „Kultūros paminklų apsaugos nuostatai“, kuriuose buvo nustatytos paminklų apsaugos veiklą turėjusios kontroliuoti ir vykdyti institucijos, reglamentuota kultūros vertybių sąrašų derinimo tvarka.

Kultūros paminklų apsaugą po Antrojo pasaulinio karo Lietuvoje turėjo vykdyti naujai įsteigtos institucijos. LSSR Ministrų Tarybos 1949 m. kovo 21 d. nutarimu, paminklų apsauga buvo pavesta miestų ir apskričių (nuo 1950 m. - rajonų) Darbo žmonių deputatų tarybų vykdomiesiems komitetams, o vadovavimas ir kontrolė - Architektūros reikalų, Kultūros švietimo įstaigų bei Meno reikalų valdyboms prie LSSR Ministrų Tarybos²⁹. Nors institucijų, atsakingų už kultūros paveldo apsaugą, veikla teisiškai ir buvo reglamentuota, bet iš tikrųjų dar nebuvo sukurta vientisa valstybinė paveldo apsaugos sistema.

1967 m. prasidėjo naujas kultūros paveldo apsaugos etapas, susijęs su remiantis „Venecijos chartijos“ nuostatomis parengtu ir priimtu Kultūros paminklų apsaugos įstatymu³⁰. Šio įstatymo objektais buvo laikomi kultūros paveldo objektai vertingi moksliniu, istoriniu ar kultūriniu požiūriu, taip pat buvo pradėta ruošti kultūros paminklų sąrašus. Įstatymas praplėtė ir patikslino kultūros vertybių apskaitos, apsaugos ir jų tvarkymo darbų nuostatas, suteikė tvirtesnę teisinę paveldo apsaugos pagrindą. Prie Kultūros ministerijos taip pat buvo įkurta Mokslinė metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba, kuri buvo atsakinga už kultūros vertybių apskaitą, inventorizavimą bei dokumentų apie saugomus paminklus rinkimą. Paminklo tvarkymo projektai, ūkinė veikla vertybės apsaugos zonose bei kiti veiksmai privalėjo būti derinami su Kultūros ministerija³¹.

Kultūros paminklų apsaugos įstatyme jau buvo numatyta atsakomybė už padarytą žalą kultūros paveldo objektams: „piliečiai, įstaigos, įmonės ar organizacijos, sužaloję kultūros paminklą ar jo apsauginę zoną, privalėjo atstatyti prieš tai buvusią paminklo ar jo apsauginės zonos būklę arba atlyginti padarytus nuostolius“³². Valstybei taip pat suteikta teisė išpirkti reikšmingus paminklus, jei savininkas „paminklą laiko neūkiškai“³³ bei nereaguoja į pareikštus reikalavimus. Kaip speciali apsaugos priemonė buvo nurodytas paminklo perkėlimas ar nugriovimas, prieš tai atlikus mokslinius tyrimus ir fiksavimo darbus.

²⁸ LTSR MT 1948 m. spalio 14 d. nutarimas Nr. 184 „Dėl priemonių kultūros paminklų apsaugai pagerinti“// LTSR AT ir MT žinios. 1949, Nr. 8

²⁹ Čepaitienė R. Laikas ir akmenys: kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje.- Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005. P.206

³⁰ Kultūros paminklų apsaugos įstatymas (1967 m.)//

http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=883&p_d=8576&p_k=1#ISTATYMAS. Prisijungimo laikas: 2009-08-21

³¹ Ten pat.

³² Ten pat.

³³ Ten pat.

Vis dėlto Kultūros paminklų apsaugos įstatymas praktikoje būdavo dažnai ignoruojamas ir realiai neužtikrino kultūros, ypač religinių, vertybių apsaugos. Per dešimt metų nuo jo priėmimo Lietuvoje iškilo labai mažai teisinių šios srities konfliktų: keletas dėl paveikslų vagysčių, šiek tiek daugiau administracinės komisijos skirtų baudų dėl tiesioginio paminklų žalojimo - archeologinių paminklų apsaugos zonų pažeidimų, išarimų ir pan³⁴.

1977 m. gruodžio 22 d. buvo priimtas LTSR istorijos ir kultūros paminklų apsaugos ir naudojimo įstatymas³⁵, beveik visiškai atitikęs 1967 m. priimtą įstatymą. Pagrindiniu įstatymo tikslu nurodytas – „visuomeninių santykių reguliavimas paminklų apsaugos ir naudojimo srityse“³⁶, daugiau dėmesio skirta aktyviam visuomeninių organizacijų bei piliečių dalyvavimui saugant paveldo vertybes. Taip pat reglamentuota kultūros vertybių panauda ir sąlygos. Nors šis įstatymas nebuvo itin veiksmingas, jam įgyvendinti nebuvo parengti poįstatyminiai aktai, bet jis galiojo iki 1994 m., kada buvo priimtas Lietuvos Respublikos Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas.

Darytina išvada, kad pagrindinė paveldo apsaugos sistemos neefektyvumo priežastimi sovietmečiu buvo didžiulis valstybės kišimasis į šią sritį, norint pasinaudoti kultūros paveldu kaip politine priemone. Sovietmečio kultūros paveldo apsaugos sistema veikė neefektyviai, nes jos valdymas buvo paremtas biurokratiniais metodais be jokių ekonominių svertų. Kita svarbi priežastis - trys sudėtinės paminklosaugos sritys - įstatymų rengimas, vykdymų organizavimas ir vykdymo kontrolė - buvo tose pačiose Kultūros ministerijos ir vykdomųjų komitetų rankose.

1.2. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugą reguliuojančių teisės aktų raida po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo

Po Lietuvos Nepriklausomybės atgavimo, esant prastai daugumos paveldo objektų būklei ir sustiprėjus visuomenės dėmesiui, paveldosaugos sistema buvo pradėta reformuoti. 1990 m. gegužės 24 d. prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės buvo įkurtas Paminklotvarkos departamentas, kurio pagrindine užduotimi tapo valstybės strategijos istorijos ir kultūros paveldo apsaugos, apskaitos, mokslinių tyrimų ir restauravimo srityse rengimas ir įgyvendinimas³⁷. Didžiausią dėmesį Paminklotvarkos departamentas skyrė itin blogos būklės kultūros paveldo objektų tvarkymo

³⁴ Čepaitienė R. Laikas ir akmenys: kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje.- Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005. P. 264

³⁵ LTSR istorijos ir kultūros paminklų apsaugos ir naudojimo įstatymas (1977 m.) //

http://www3.seimas.lt/pls/inter/w5_show?p_r=883&p_d=8577&p_k=1. Prisijungimo laikas: 2009-08-21

³⁶ Ten pat.

³⁷ Riaubienė E. Lietuvos architektūros paveldosauga (1918-2000): teisinės galimybės ir tvarkymo rezultatai // Daktaro disertacija. Vilnius, 2003. P. 130

darbams. Paminklotvarkos departamentui buvo pavesta reguliuoti su paveldo objektų ir jų aplinkos tvarkymu susijusių savivaldybių, organizacijų, įmonių, fizinių ir juridinių asmenų veiklą, apibendrinti paveldosaugos įstatymų ir kitų teisės aktų taikymo praktiką, teikti pasiūlymus Vyriausybei dėl jų leidimo bei tobulinimo³⁸.

1990 m. liepos 30 d. buvo priimtas Laikinasis kultūros paveldo inspekcijos įstatymas³⁹, įsteigta iki 1995 m. veikusi Lietuvos Respublikos kultūros paveldo inspekcija, kuri buvo atskaitinga LR Aukščiausiajai Tarybai - Atkuriamajam Seimui, vėliau LR Seimui. Kultūros paveldo inspekcijoje daugiausiai dirbo jauni specialistai, kurie pirmuosius žingsnius paveldo apsaugos srityje buvo žengę visuomeniniuose judėjimuose. Pagrindiniu Kultūros paveldo inspekcijos uždaviniu tapo kultūros vertybių išsaugojimas, vykstant nekilnojamojo turto privatizavimui bei nuosavybės teisių į privačią nuosavybę atkūrimui⁴⁰. Inspekcija turėjo kontroliuoti ir tikrinti kultūros paveldo objektų būklę, panaudojimą bei apsaugą. Į Inspekcijos pareigas įėjo leidimų paveldo objektų tyrimo bei tvarkymo darbams išdavimas, projektų derinimas, ekspertų komisijų sudarymas, neleistinų darbų stabdymas kultūros paveldo objektuose⁴¹.

Siekdama apsaugoti kultūros paveldo objektus, kurie sovietmečiu daugiausiai dėl politinių priežasčių nebuvo įtraukti į saugomų sąrašus, tačiau buvo vertingi, LR Vyriausybė 1990 m. gruodžio 11 d. priėmė nutarimą „Dėl istorinę ir kultūrinę vertę turinčių kultūros paveldo objektų, nesančių kultūros paminklų sąrašuose, apsaugos užtikrinimo“⁴². Jame pažymėta, kad kultūros paveldo vertybių griovimas, rekonstravimas, restauravimas bei atkūrimas, žemės darbai ir statybų projektavimas paveldo objektų aplinkoje gali būti vykdomi tik su Kultūros paveldo inspekcijos leidimu. Šis nutarimas galiojo kultūros paveldo vertybėms, kurios nebuvo įtrauktos į kultūros vertybių sąrašus, bet pateko į paveldosaugos teisinio reguliavimo sferą.

1991 m. balandžio 2 d. kultūros vertybių paieškai ir apskaitai organizuoti buvo įsteigtas Lietuvos kultūros paveldo mokslinis centras, kuris 1995 m. buvo reorganizuotas į Kultūros paveldo centrą. Jis tapo svarbiausia kultūros paveldo vertybes inventorizuojančia, informaciją renkančia ir saugančia institucija Lietuvoje.

Svarbu paminėti ir 1993 m. lapkričio 9 d. priimtą Lietuvos Respublikos Saugomų teritorijų įstatymą⁴³, nustačiusį valstybinių, regioninių parkų, draustinių bei rezervatų statusą, šių teritorijų

³⁸ Riaubienė E. Lietuvos architektūros paveldosauga (1918-2000): teisinės galimybės ir tvarkymo rezultatai // Daktaro disertacija. Vilnius, 2003. P. 130

³⁹ Lietuvos Respublikos Kultūros paveldo apsaugos inspekcijos Laikinasis įstatymas // Valstybės žinios. 1990, Nr. 566

⁴⁰ Lietuvos kultūros paveldo atgimimas. – Vilnius: 2004. P. 6

⁴¹ Ten pat.

⁴² Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1990 m. gruodžio 11 d. nutarimas Nr.375 „Dėl istorinę ir kultūrinę vertę turinčių kultūros paveldo objektų, nesančių kultūros paminklų sąrašuose, apsaugos užtikrinimo“ // Valstybės žinios. 1991, Nr. 1-10

⁴³ Lietuvos Respublikos Saugomų teritorijų įstatymas // Valstybės žinios. 1993, Nr. 63-1188

apsaugą bei galimą veiklą jose, saugomų teritorijų steigimo tvarką. Pagal Saugomų teritorijų įstatymą paveldo objektų teritorijose draudžiama naikinti ir žaloti paveldo objektus ar jų vertės požymius, kasti, arti žemę, perkelti į kitą vietą riedulius, išskyrus atvejus, jei šie darbai susiję su paveldo objektų eksponavimu, naudojimu ar tvarkymu. 2001 m. gruodžio 4 d. priėmus naują šio įstatymo redakciją⁴⁴, prie Aplinkos ministerijos buvo įsteigta Saugomų teritorijų tarnyba.

Pažymėtina, jog po nepriklausomybės atkūrimo, priešingai vakarietiškomis tendencijoms, paminklosaugos sistema Lietuvoje tapo labai centralizuota. Kultūros vertybių teisinio reglamentavimo sferą tiesiogiai paveikė naujai priimti įstatymai, kurie įteisino žemės ir nacionalizuoto turto grąžinimą buvusiems savininkams, jo privatizavimą bei restituciją. Įstatymų leidėjams nepavyko sukurti realiai funkcionuojančių administracinių - ekonominių svertų, leidžiančių reguliuoti privačioje nuosavybėje atsidūrusių kultūros paveldo objektų apsaugą ir prieinamumą visuomenei, subalansuoti individualius ir visuomeninius interesus.

Pagrindinis nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugą reglamentavęs - Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas⁴⁵ - buvo ilgai svarstomas ir priimtas, kai privatizavimo procesas jau buvo išibėgėjęs. Skubota ir nepakankamai reguliuojama privatizacija padarė daug nuostolių kultūros paveldo objektams. Pavėlavus nustatyti specialias kultūros paveldo vertybių privatizavimo sąlygas, daugelio paveldo objektų savininkų, išsigijusių šį turtą be griežtų kultūros vertybių apsaugos įstatymų reikalavimų, Kultūros paveldo inspekcija negalėjo net kontroliuoti, ar jie laikosi įstatymų⁴⁶. Savininkai labai pavėluotai arba apskritai negaudavo informacijos apie įgyjamą objektą, iš jų nebuvo reikalaujama atkurti autentišką jų būklę.

Pažymėtina, kad Paminklotvarkos departamento ir Kultūros paveldo inspekcijos – institucijų Lietuvoje atsakingų už kultūros paveldo apsaugą – funkcijos ir atsakomybė nebuvo aiškiai paskirstytos, dažnai dubliavosi, todėl veikla nebuvo darni ir efektyvi. Nepateisinama, kad Lietuvos paveldosaugą iki pat 1995 m. vis dar reguliavo sovietmečiu priimtas Kultūros paminklų apsaugos įstatymas.

Tik 1994 m. gruodžio 22 d., atsižvelgiant į Vakarų Europos valstybių patirtį, buvo priimtas Lietuvos Respublikos Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas (toliau – NKVAĮ), įsigaliojęs 1995 m. vasario 1 d. NKVA įstatymu buvo siekiama išsaugoti nekilnojamasias kultūros paveldo vertybes ateities kartoms, sudaryti sąlygas jas pažinti ir naudotis visuomenei, suteikti tvirtesnę juridinę pagrindą nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos sistemos reformai. Šis įstatymas suteikė teisinį pagrindą valstybinių, paveldo apsauga besirūpinusių, institucijų veiklai,

⁴⁴ Lietuvos Respublikos Saugomų teritorijų įstatymas // Valstybės žinios. 2001, Nr. 108-3902

⁴⁵ Lietuvos Respublikos Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 1995, Nr.3-37

⁴⁶ Čepaitienė R. Laikas ir akmenys: kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje.- Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005. P. 314

kultūros paveldo objektų apskaitai, vertybių registro sudarymui, paveldo vertybių tvarkymui bei priežiūrai.

NKVA įstatymu buvo reorganizuota visa kultūros paveldo apsaugos valstybinio valdymo sistema. Paminklotvarkos departamentas ir Kultūros paveldo apsaugos inspekcija buvo sujungti į Kultūros vertybių apsaugos departamentą (toliau - KVAD). Taip pat buvo įsteigta Valstybinė paminklosaugos komisija (toliau - VPK), kuri tapo svarbiausia kultūros paveldo institucija bei šios srities visuomeniniu ekspertu Lietuvoje. VPK formuojamus strateginius paminklosaugos uždavinius turėjo įgyvendinti KVAD, o mokslinę kultūros paveldo vertybių apskaitą turėjo vykdyti Kultūros paveldo centras. Pastarajam sunkiai sekėsi vykdyti visų kultūros paveldo objektų apskaitą, todėl ji buvo vykdoma lėtai, nesistemiškai, nerengiamos sisteminės – tam tikro pobūdžio ar laikmečio vertybių apskaitos programos.

NKVA įstatymas įteisino dviejų lygių saugomus kultūros paveldo objektus - kultūros vertybes ir kultūros paminklus, reglamentavo paveldo objektų apskaitos principus. Vertybių saugojimas susietas su jų teritorija ir apsaugos zonomis, kultūros vertybėse visi darbai turėjo būti atliekami tik su Kultūros vertybių apsaugos departamento leidimu ir pagal jo patvirtintus projektus. Atlikti tvarkymo darbus bei rengti projektus turėjo teisę tik licencijuoti specialistai⁴⁷.

1995 m. liepos 7 d. Lietuvos Respublikos Vietos savivaldos įstatymo⁴⁸ 18 str. savivaldybėms taip pat suteikė teisę kontroliuoti, kaip laikomasi pastatų ir teritorijos statybų, kraštovaizdžio, architektūros bei kultūros paminklų apsaugos reikalavimų. Dar daugiau sumaišties kėlė 1994 m. gruodžio 15 d. Lietuvos Respublikos Apskritis valdymo įstatymas⁴⁹ tvirtinęs, kad apskrities valdytojas vykdo kultūros vertybių apsaugą, tvarko jų apskaitą bei organizuoja paminklotvarkos priežiūrą. Taip susiklostė itin sudėtinga ir neaiški sistema, sunkiai suprantama objektų savininkams, investuotojams, o valdžios atstovams suteikusi visagalę sprendimo teisę. Kadangi norint įgyvendinti statybos arba restauravimo projektus reikėjo gauti daug leidimų, investuotojai dažnai bandė apeiti galiojančią tvarką.

To pasekmė - itin išryškėjęs trumpalaikės ekonominės naudos principas, neleidęs subalansuoti kultūros paveldo apsaugos ir aktyvios ekonominės, ypač statybų verslo, plėtros tikslų. Nors atrodė, jog subalansuoti susidariusią ekonominę padėtį gali tik privatus kapitalas, vis dėlto, į saugomas teritorijas jis atėjo skatindamas urbanistinę plėtrą, o paveldosaugines nuostatas laikydamas verslo stabdžiu⁵⁰.

⁴⁷ Lietuvos Respublikos Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 1995, Nr.3-37

⁴⁸ Lietuvos Respublikos Vietos savivaldos įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. I-533

⁴⁹ Lietuvos Respublikos Apskritis valdymo įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. I-707

⁵⁰ Pilipavičius J. A. Kultūros paveldosauga ir rinkos dinamika // Kultūros paveldas ir visuomenė XXI a., nacionaliniai ir tarptautiniai aspektai. – Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006. P. 84

Apskritai, XX a. paskutiniajame dešimtmetyje valstybinė paveldosaugos sistema neturėjo aiškių veiklos prioritetų ir iš esmės tęsė sovietmečio tradicijas, kurios daugiausia reiškėsi saugomų objektų avarinės būklės stabilizavimu, jų konservavimu. Pažymėtina, kad galiojant NKVAĮ Lietuvoje nebuvo sukurta kultūros paveldo apsaugos valstybinė politika, jos įgyvendinimo strategija, o nekilnojamojo kultūros paveldo objektų apsauga kartais buvo blogesnė nei XX a. 9 dešimtmetyje.

1.3. LR Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas

Dauguma 1990 - 1995 m. priimtų teisės aktų buvo nuolat tobulinami. Neišimtimi tapo ir LR Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas. Jam galiojant, atliekant nekilnojamojo kultūros paveldo restauravimo bei tvarkymo darbus tiek Kultūros paveldo departamente, tiek savivaldybėse buvo atliekami identiški darbai – derinami projektai, išduodami leidimai vykdyti darbus, rekonstruotas paveldo objektas priimamas naudoti ir KPD, ir savivaldybės.

Tad 2004 m. rugsėjo 28 d. buvo priimtas ir 2005 m. balandžio 20 d. įsigaliojo naujasis Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas (toliau – NKPAĮ), suteikęs tvirtesnį juridinį pagrindą nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugai bei kultūros paveldo apsaugos sistemos reformai vykdyti. Šiame įstatyme iš dalies jau buvo atsižvelgta į Europos architektūros paveldo apsaugos⁵¹, Europos archeologijos paveldo apsaugos⁵² ir Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos⁵³ konvencijų reikalavimus.

NKPAĮ teigiama, kad nekilnojamoju kultūros paveldu Lietuvoje rūpinasi Seimas, Vyriausybė, Kultūros ministerija. Pagal NKPAĮ, už nekilnojamojo kultūros paveldo valstybinį administravimą atsakingas LR Kultūros ministras, kuris tvirtina pavyzdinius apsaugos reglamentus, valstybės lėšomis finansuojamas įvairias nekilnojamojo kultūros paveldo apskaitos, tvarkymo, kontrolės, saugomų teritorijų apsaugos programas. Kultūros ministras taip pat skelbia kultūros paveldo objektus valstybės saugomais⁵⁴.

Daugumą nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos valstybinio administravimo funkcijų vykdo Kultūros paveldo departamentas prie Kultūros ministerijos. Tuo tarpu Valstybinė kultūros paveldo komisija tapo Seimo, Prezidento ir Vyriausybės eksperte bei patarėja kultūros paveldo valstybinės politikos ir jos įgyvendinimo klausimais. NKPA įstatymu taip pat reglamentuotas nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos administravimas savivaldybėse, joms suteikta daugiau

⁵¹ Europos architektūros paveldo apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1999, Nr. 100-2896

⁵² 1992 metų pataisyta Europos archeologijos paveldo apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1999, Nr. 100-2895

⁵³ Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 2006, Nr. 73-2766

⁵⁴ Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 153-5571

atsakomybės ir funkcijų saugant kultūros paveldą. Apskritai, minėtu įstatymu siekta efektyviau paskirstyti funkcijas tarp visų už kultūros paveldo apsaugą atsakingų institucijų (Priedas Nr.1).

NKPAĮ saugoti paveldą reikalaujama tik dėl trijų specifinių tikslų - mokslinio pažinimo (taikoma beveik vien archeologijos paveldui), viešojo pažinimo ir naudojimo (reikalaujama sudaryti sąlygas dabarties ir ateities kartoms pažinti ir lankyti nekilnojamąjį kultūros paveldą) ir viešosios pagarbos (saugomi memorialiniai ir sakraliniai objektai, laidojimo ir atminimo vietos)⁵⁵. Vis dėlto, reikėtų įrašyti dar vieną svarbų paveldo saugojimo tikslą - kultūrinio tapatumo puoselėjimą.

NKPAĮ apibrėžta, jog kultūros paveldo apsaugą sudaro apskaita, objekto skelbimas saugomu, saugojimas – tvarkyba ir naudojimas, pažinimas, jo sklaida, atgaivinimas. Tai iki tol galiojusiam LR Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatyme nebuvo reglamentuota. NKPAĮ įstatyme taip pat pateiktas nekilnojamojo kultūros paveldo objektų skirstymas pagal sandarą ir pagal reikšmingumą lemiantį vertingųjų savybių pobūdį⁵⁶, sudaręs sąlygas geriau kontroliuoti kultūros paveldo vertybių įtraukimą į Kultūros vertybių registrą bei leidžiantis efektyviau organizuoti jų apsaugą bei priežiūrą.

Įstatymu valstybė įsipareigojo kultūros vertybių savininkams kompensuoti už pagal paveldosaugines technologijas atliktus konservavimo, restauravimo bei tvarkomuosius darbus. Remiantis NKPAĮ 28 str., iš valstybės biudžeto lėšų kompensuojami kultūros paveldo, esančio privačioje nuosavybėje, tvarkomieji paveldosaugos darbai, kai kultūros paveldo savininkas užtikrina objekto prieinamumą visuomenei. Įstatyme taip pat numatyta galimybė paveldo objekto savininkui gauti kompensaciją, jei pagal sudarytą apsaugos sutartį įsipareigojimai saugoti vertybę sumažina iš valdomo objekto gaunamą naudą⁵⁷. Kompensacijas, vadovaudamasis „Privačios nuosavybės – prieinamų visuomenei lankyti valstybės saugomų nekilnojamojo kultūros paveldo objektų tvarkomųjų paveldosaugos darbų išlaidų kompensavimo taisyklėmis“⁵⁸ ir atsižvelgdamas į objektų reikšmingumą bei darbų atlikimo svarbą paveldo objektui išsaugoti, skiria Kultūros paveldo departamentas prie Kultūros ministerijos.

Vis dėlto, patvirtintos kompensavimo taisyklės numato atlygį tik už tuos tvarkomuosius paveldosaugos darbus, kurie yra atlikti remiantis LR Kultūros ministro patvirtintais paveldo tvarkybos reglamentais. Naudotis nustatytomis kompensavimo galimybėmis daugumą savininkų atbaido reikalavimai dėl išlaidų sąmatų, projektų, papildomų istorinių tyrimų bei sąlygos, kad darbai turi būti atliekami naudojant specialias medžiagas ir taikant atitinkamas technologijas bei

⁵⁵ Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 153-5571

⁵⁶ Ten pat.

⁵⁷ Ten pat.

⁵⁸ Lietuvos Respublikos Kultūros ministro 2005 m. balandžio 20 d. įsakymas Nr. IV-157 „Dėl privačios nuosavybės – prieinamų visuomenei lankyti valstybės saugomų nekilnojamojo kultūros paveldo objektų tvarkomųjų paveldosaugos darbų išlaidų kompensavimo taisyklių patvirtinimo“ // <http://www.kpd.lt/lt/node/333>

metodikas, darbus saugomuose objektuose gali vykdyti tik atestuoti specialistai. Saugomų statinių apsaugos reglamentais nustatomi reikalavimai jų priežiūrai, naudojimui bei tvarkymui didina tokių statinių tvarkymo sąnaudas, prailgina jų tvarkymo laiką.

Pažymėtina, jog 2008 m. iš privačių asmenų buvo gauta 15 prašymų dėl nekilnojamojo kultūros paveldo objektų tvarkomųjų paveldosaugos darbų, jų projektavimo ir tyrimų išlaidų kompensavimo, 8 iš jų - kompensacija buvo skirta. Valstybės saugomų kultūros paveldo objektų savininkams 2008 m. iš viso buvo išmokėta 1476081 Lt⁵⁹.

NKPA įstatyme pažymima, kad kultūros paveldo objektai registruojami Lietuvos Respublikos Kultūros vertybių registre tik Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybai nusprendus, kad paveldo objektui reikalinga teisinė apsauga⁶⁰. NKPA įstatyme taip pat reglamentuota kultūros paveldo objektų skelbimo kultūros paminklais tvarka. Nekilnojamojo kultūros paveldo objektus kultūros paminklais skelbia LR Vyriausybė, atsižvelgdama į LR Kultūros ministro bei Valstybinės kultūros paveldo komisijos nuomonę. NKPAI taip pat palieka teisinės prielaidas LR Vyriausybei įteisinti kultūros paminklus kaip valstybinės reikšmės, kurie valstybei galėtų priklausyti išimtinė nuosavybės teise.

NKPA įstatyme pirmą kartą išsamiai buvo reglamentuotos nekilnojamųjų kultūros paveldo vertybių apsaugos zonos bei pozonai. Saugomam objektui ar vietai turi būti nustatoma žmogaus veiklos neigiamą poveikį švelninanti tarpinė apsaugos zona. Ši zona gali turėti vieną arba du skirtingo apsaugos ir naudojimo režimo pozonius - apsaugos nuo fizinio poveikio pozonį ir vizualinės apsaugos pozonį, kuris apima už kultūros paveldo objekto teritorijos ar apsaugos nuo fizinio poveikio pozonio esančius žemės sklypus ar jų dalis su ten esančiais nekilnojamaisiais daiktais, kuriems taikomi reikalavimai, draudžiantys šiame pozonyje veiklą, trukdančią apžvelgti kultūros paveldo objektą⁶¹.

Jei fizinio poveikio apsaugos zona pakankamai aiški, tai vizualines apsaugos zonas apibrėžia ir konkretūs apsaugos reglamentai. Juose nurodomi apsaugos tikslai, reikšmingumą lemiančių vertingųjų savybių pobūdis, patvirtinamos teritorijos ir apsaugos zonos ribos. Visoje vizualinei apsaugos zonai priskirtoje teritorijoje saugomų kultūros paveldo objektų aukštis negali būti keičiamas, išskyrus atvejus, kai toks keitimas yra numatytas kultūros paveldo objektų apsaugos reglamentuose ir pagrįstas istoriniais ir fiziniais tyrimais⁶².

⁵⁹ 2008 metais už privačioje nuosavybėje esančių kultūros paveldo vertybių tvarkymą išmokėta beveik 1,5 milijono litų // <http://www.kpd.lt/lt/node/690>. Prisijungimo laikas: 2009-09-21

⁶⁰ Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 153-5571

⁶¹ Ten pat.

⁶² Budrytė L. Tarp teorijos ir praktikos: vizualinių apsaugos zonų problema //

<http://www.skrynia.lt/modules.php?name=News&file=article&sid=1341>. Prisijungimo laikas: 2009-09-10

Apskritai, beveik visoje saugomoje vietovėje, neatsižvelgiant į jos vertingąsias savybes, formaliai yra draudžiami statybos bei plėtros darbai. Saugomame paveldo objekte draudžiami vertingąsias savybes menkinantys statybos darbai, t.y. kultūros paveldo objektą pritaikyti kitiems naudojimo būdams, padidinti saugomų statinių naudojimo intensyvumą - statyti priestatus, papildomus aukštus, įrengti naujas mansardas, formuoti naują planinę struktūrą ar kitaip naikinti autentiškumo požymius⁶³.

NKPA įstatymas reglamentuoja, kad kultūros paveldo objektų savininkai turi savo nuosavybei suteikti tinkamą apsaugą, t.y. apsaugoti nuo aplinkos poveikio, trečiųjų asmenų, šalinti atsiradusius defektus. Be to, valdytojas privalo pranešti už apsaugą atsakingai institucijai apie nekilnojamajai kultūros vertybei iškilusią grėsmę, kurios negali pašalinti arba tam neturi reikiamos kvalifikacijos ar leidimo⁶⁴.

Pagal NKPAĮ 22 str. teritorijų planavimą organizuoja Kultūros paveldo departamentas ir savivaldybių administracijų direktoriai⁶⁵. Tenka pripažinti, kad nors pats teritorinio planavimo principas yra palankus visuomenės dalyvavimui saugant kultūros paveldą, deja teisės aktais nustatytos sudėtingos procedūros neužtikrina, kad būtų atsižvelgta į visuomenės interesus. Vadovaujantis NKPA įstatymo nuostatomis, reikalavimai kultūros paveldo objektams turi būti nustatomi įstatymu ar specialiaisiais planais, kurie turi būti parengti visiems valstybės ir savivaldybės saugomiems objektams.

Vis dėlto, kai kurios NKPAĮ nuostatos yra ginčytinos. Pavyzdžiui, jei Kultūros vertybių registre esantis objektas žalojamas ar naikinamas, turėtų pakakti privalomo reikalavimo neleisti atlikti tam tikrus veiksmus, o ne pradėti procedūras, kurių metu valstybės lėšomis rengiamas specialusis planas. Taip pat nelogiška objektą skelbti valstybės saugomu tik tuomet, kai savininkas ketina jį žaloti, o ne tada, kai nustatoma, kad objektas labai vertingas ir jo apsauga turi rūpintis ne tik savininkas, bet ir valstybė.

NKPA įstatyme nustatyta, kad kultūros paveldo objektas saugomas kartu su užimama ir jam nustatyta teritorija, kuri nuo kultūros paveldo objekto neatsiejama⁶⁶. Remiantis šia nuostata, galima daryti išvadą, kad kultūros paveldo objekto tvarkymas, naudojimas, priežiūra turi būti teisiškai reguliuojami tuo pačiu teisės aktu ar dokumentu. Tačiau NKPAĮ 22 str. 1 d. nustato, kad teritorijos tvarkomos pagal bendrojo ir specialiojo teritorijų planavimo bei strateginio planavimo dokumentus, o NKPAĮ 23 str. 1 d. numato, kad objektai tvarkomi pagal nustatytus paveldosaugos

⁶³ Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 153-5571

⁶⁴ Ten pat.

⁶⁵ Ten pat.

⁶⁶ Ten pat.

reikalavimus, tvarkomųjų statybos darbų reglamentus ir paveldo tvarkybos reglamentus⁶⁷. Toks teisinis reguliavimas, kai valdytojas negali tvarkyti teritorijos be specialaus plano, kurio rengimas dėl lėšų stokos ilgai užtrunka, sudaro prielaidas sunykti kultūros paveldo objektams.

NKPAĮ 11 str. 2 d. reikalaujama, kad kultūros paveldo objekto teritorijos ribos būtų nustatomos taip, kad sutaptų su sklypų ar jų dalių ribomis⁶⁸. Tais atvejais, kai tyrimais pagrįstos kultūros paveldo objekto teritorijos ribos neatitinka daiktinės teisės objektų ribų, institucija, atsakinga už šio objekto apsaugą, organizuoja ir finansuoja sklypo dalies ar dalių, kaip naujų daiktinės teisės objektų, įteisinimą. Toks teisinis reguliavimas yra ginčytinas, nes reikalauja papildomų lėšų. Be to, kultūros paveldo objekto savininkas gali jį perleisti arba įsigyti iš kito asmens, tuo būdu sumažindamas ar padidindamas nuosavybės teise valdomo objekto ribas. Po tokių pirkimo – pardavimo sandorių kultūros paveldo objekto teritorijos ribos vėl nesutampa su daiktinės teisės objekto ribomis ir Kultūros paveldo departamentui reikia organizuoti bei finansuoti naujų kultūros paveldo objektų ribų įteisinimą.

Pažymėtina, jog reikia siekti, kad paskelbtų saugomais ir į Kultūros vertybių registrą įtrauktų kultūros paveldo objektų savininkai iš apsaugos reglamentų reikalavimų žinotų apie jų valdomų objektų vertingąsias savybes ir paveldosaugos reikalavimus. Taip sumažėtų neleistinų darbų, pažeidžiančių kultūros paveldo objektų vertingąsias savybes ir paveldosaugos reikalavimus, taip pat neliktų poreikio skubiai rengti didelės dalies nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos specialiojo teritorijų planavimo dokumentų, kurių rengimo procedūra yra ilga bei brangi. Tuomet apsaugos reglamentų turinys atitiktų specialiųjų planų turinį, o juose įtvirtinti reikalavimai galėtų iki specialiųjų planų parengimo.

1.4. Konstitucinės nuostatos reguliuojančios paveldo apsaugą

Kultūros paveldo svarba ir būtinybė jį išsaugoti yra įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. Jos 42 straipsnyje pažymima, kad valstybė remia kultūrą ir mokslą, rūpinasi Lietuvos istorija, meno bei kitų kultūros paminklų ir vertybių apsauga⁶⁹. LR Konstitucijoje teigiama, kad Lietuvos valstybę kuria Tauta, o suverenitetas priklauso Tautai⁷⁰. Išimtinę teisę į kultūros, gamtos objektus, tarp jų ir paveldo, bei pareigą rūpintis jais Konstitucija patikėjo valstybei, o Tauta turi teisę reikalauti, kad valdžios institucijos veiksmingai užtikrintų šių Konstitucijos nuostatų įgyvendinimą, bei siūlyti priemones, kurios leistų tai padaryti.

⁶⁷ Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 153-5571

⁶⁸ Ten pat.

⁶⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014

⁷⁰ Ten pat.

2003 m. Konstitucinis teismas yra pažymėjęs, kad „valstybė turi veikti visuomenės interesais, todėl valstybės institucijų veiklos sąlygų vykdant jų funkcijas visuomenės interesais užtikrinimas yra ir visuomenės poreikis“⁷¹. Teismai šiais atvejais vadovaujasi 2001 m. liepos 10 d. LR Seimo ratifikuota konvencija „Dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkosaugos klausimais“⁷². Joje kaip aplinkos elementas nurodytas kraštovaizdis, o nacionaliniais įstatymais yra nustatyta, kad sąvokos kraštovaizdis ir aplinka apima ne tik gamtinius elementus. Tačiau Vyriausias administracinis teismas yra išaiškinęs, kad sąvoka kraštovaizdis neapima nekilnojamojo kultūros paveldo⁷³. Tai tapo precedentu, kuriuo privalo remtis teismai – rimtu trukdžiu visuomeninėms organizacijoms teismuose ginti nekilnojamas kultūros paveldo vertybes.

Seime 2006 m. gruodžio 22 d. buvo įregistruotas Viešojo intereso gynimo civiliniame ir administraciniame procese įstatymo projektas⁷⁴, pagal kurio 4 str. 1 dalį fiziniai ir juridiniai asmenys, kuriems daro arba gali daryti įtaką viešojo intereso pažeidimas, bei viešieji juridiniai asmenys, kurių steigimo dokumentuose yra numatytas suinteresuotų asmenų teisių bei teisėtų interesų gynimas atitinkamose srityse, turi teisę kreiptis su ieškiniu, skundu ar pareiškimu į bendrosios kompetencijos ar administracinę teisumą gindami viešąjį interesą aplinkos apsaugos, teritorijų planavimo, kultūros paveldo apsaugos srityse. Be to, netgi numatyta iš valstybės biudžeto skirti lėšų tokio bylinėjimosi teisminėms išlaidoms padengti.

Pagal LR Konstituciją nuosavybė neliečiama, tačiau nuosavybės teisių ribotumą apsprendžia kitos negalimos pažeisti Konstitucijos nuostatos nustatančios valstybės pareigą remti kultūrą ir mokslą, rūpintis kultūros paveldo apsauga. Ypatingą galią reglamentuoti nuosavybės teises suteikia 47 Konstitucijos str.⁷⁵, nustatantis valstybinės reikšmės saugomų teritorijų bei istorijos, archeologijos ir kultūros objektų išimtinę Lietuvos Respublikos nuosavybę.

Vis dėlto, diskutuotina, ar atitinkami objektai, priklausę nuosavybės teise tam tikriems asmenims ir vėliau pripažinti turinčiais valstybinę reikšmę, turi būti paimti valstybės nuosavybėn. Konstitucijos 23 str. 3 dalis numato, kad nuosavybė gali būti paimama įstatymo nustatyta tvarka visuomenės poreikiams ir teisingai atlyginama⁷⁶. Pripažinimas turinčiais valstybinę reikšmę lemia santykių, susijusių su tokių objektų priežiūra, apsauga ir naudojimu, ypatingą teisinį reguliavimą.

⁷¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas „Dėl nuosavybės teisių atkūrimo“ // <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2003/n030304.htm>. Prisijungimo laikas: 2009-07-10

⁷² Konvencija dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkosaugos klausimais // Valstybės žinios. 2001, Nr. 73-2572

⁷³ Problemų suvestinė posėdžiui klausimu: Kultūros paveldo apsaugos valstybinė politika ir strategija // http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/dokumentai/2007_10_26/ProblSkirst.doc. Prisijungimo laikas: 2009-06-10

⁷⁴ Viešojo intereso gynimo civiliniame ir administraciniame procese įstatymo projektas Nr. XP-1963 // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=289608. Prisijungimo laikas: 2009-07-10

⁷⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014

⁷⁶ Ten pat.

2006 m. kovo 14 d. Konstitucinio teismo nutarime⁷⁷ akcentuota įstatymų leidėjo teisė ypač vertingose teritorijose nustatyti teisinį režimą, apimančią nuosavybės, naudojimo, ūkinės ir kitos veiklos sąlygas, apribojimus, draudimus. Valstybinės reikšmės kultūros paveldo objektams nustatytas teisinis režimas užtikrina kultūros paveldo objektų prieinamumą visuomenei, nepakenkiant patiems kultūros objektams bei nepaneigiant kitų konstitucinių vertybių.

Galimo priverstinio turto atėmimo pagrindinė sąlyga yra tokio sprendimo pagrindimas visuomenės interesais. Europos Žmogaus Teisių Teismas Strasbūre yra išaiškinęs, kad atėmimas visuomenės interesams netapatintinas su turto perėmimu viešojon nuosavybėn – visuomenės interesus gali atitikti ir perėmimas iš vieno privataus asmens kitam privačiam asmeniui⁷⁸. LR Konstitucijoje nėra konkretizuota kieno nuosavybėn atimamas turtas, kam jis priskiriamas po atėmimo. Šią nuostatą detalizuojantys LR Civilinis kodeksas⁷⁹ ir kiti teisės aktai nustato tik atėmimą privačios nuosavybės teise turėto turto, perduodant jį viešojon nuosavybėn (valstybei ar savivaldybei). Tačiau Lietuvoje yra priimta viešaisiais interesais pagrįstų sprendimų, kuriais viešosios nuosavybės teise turėtas turtas yra perduodamas privatiems asmenims. Pavyzdžiu gali būti restitucijos aktas, pagal kurį valstybei priklausę bažnyčių pastatai buvo grąžinti religinėms bendruomenėms.

Pažymėtina, kad Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2005 m. vasario 28 d. nutartyje⁸⁰ bei Konstitucinio teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarime⁸¹ įtvirtintas teisinės valstybės principas – niekas negali gauti naudos iš savo neteisėtų veiksmų. Nurodoma, kad Konstitucija prieštarauja tokiai situacijai, kai teisės pažeidėjui, kuris buvo nubaustas už nustatytų ribojimų, draudimų nepaisymą, ypač vertingų vietovių teisinio režimo pažeidimus, teisės aktais nėra nustatyta pareiga atkurti tai, kas buvo sunaikinta, suniokota, nuskurdinta ar kitaip pažeista. Teisės pažeidimų padariniai jokiais pagrindais ir jokiais aplinkybėmis negali būti įteisinti vėliau priimtais kokių nors institucijų ar pareigūnų sprendimais. Toks išaiškinimas įpareigoja atsakingas institucijas, kad visais atvejais, kai padaroma žala, negali būti apsiribojama administracine nuobauda, bet turi būti nustatoma ir išreikalaujama atstatyti padarytą žalą arba išieškomi visuomenei padaryti nuostoliai.

⁷⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas „Dėl nuosavybės teisių ribojimo ypač vertingose vietovėse ir miško žemėje“ // <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2006/n060314.htm>. Prisijungimo laikas: 2009-07-12

⁷⁸ Europos valstybių konstitucijų apžvalga paveldosauginiu požiūriu // http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=6821&p_d=10724&p_k=1. Prisijungimo laikas: 2009-05-10

⁷⁹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. VIII-1864

⁸⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje UAB "Ramunė" v. UAB "Vengrobalta-K", Nr. 3K-3-122/2005 // http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=27824. Prisijungimo laikas: 2009-07-10

⁸¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas „Dėl nuosavybės teisių ribojimo ypač vertingose vietovėse ir miško žemėje“ // <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2006/n060314.htm>. Prisijungimo laikas: 2009-07-12

1.5. Kultūros paveldo apsauga Lietuvos Respublikos Vyriausybių programose

Visose Lietuvos Respublikos Vyriausybių programose skiriamas dėmesys kultūros paveldo apsaugos politikai. 1990 m. spalio 11 d. priimtoje pirmosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės (Ministrė pirmininkė - K. D. Prunskienė) programoje⁸² buvo teigiama, kad reikia saugoti nacionalinį kultūros paveldą ateities kartoms. Lietuvoje, daug metų buvusioje Sovietų Sąjungos sudėtyje, visuomenės gyvenimas buvo uždaras ir labai kontroliuojamas, todėl programoje raginta keisti žmonių mąstymą, rodyti savo kultūros paveldą pasauliui ir lankyti kitų šalių paveldą. Programoje pabrėžta, kad kultūros paveldas - tai „neprilygstamos vertybės bei tautos istorinio tęstinumo pagrindas“⁸³.

1991 metais sudarius trečiąją Vyriausybę buvo patvirtinta (Ministras pirmininkas - G. Vagnorius) Vyriausybės programa⁸⁴, kurioje pabrėžtas siekis atkurti pažeistą Lietuvos kultūrinio gyvenimo tęstinumą, akcentuotas kultūros paveldo išsaugojimo būtinumas, reikalingų specialistų - mokslininkų, restauratorių - ruošimas. Šios Vyriausybės programoje jau išskirtas savivaldybių vaidmuo paveldosaugos srityje bei pradėta kalbėti apie kultūros vertybių apskaitos reikalingumą⁸⁵.

1994 m. liepos 12 d. buvo patvirtinta šeštosios LR Vyriausybės (Ministras pirmininkas - A. Šleževičius) programa⁸⁶, kurioje atvirai konstatuota, kad praėjus ketveriems metams po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, kultūros paveldo būklė Lietuvoje negerėja, o pagrindinė to priežastis – lėšų stoka. Šioje programoje akcentuota būtinybė tobulinti institucijų, atsakingų už kultūros paveldo apsaugą, struktūrą, derinti kultūros vertybių išsaugojimą su valstybės ir visuomenės interesais⁸⁷. Pažymėtina, kad šios Vyriausybės valdymo metu 1994 m. gruodžio 22 d. buvo priimtas LR Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas, suteikęs juridinį pagrindą nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos sistemos reformai bei nustatęs atsakingų už kultūros paveldo apsaugą institucijų funkcijas ir tikslus.

1996 m. kovo 19 d. patvirtintoje septintosios LR Vyriausybės (Ministras pirmininkas - L. M. Stankevičius) programoje⁸⁸ pirmą kartą pažymėta, kad reikia juridškai suderinti visų lygių

⁸² Pirmosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa // http://www.lrv.lt/bylos/vyriausybes/po_1990_1_programa.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-06-20

⁸³ Ten pat.

⁸⁴ Trečiosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa // http://www.lrv.lt/bylos/vyriausybes/po_1990_3_programa.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-06-20

⁸⁵ Ten pat.

⁸⁶ Šeštosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa // http://www.lrv.lt/bylos/vyriausybes/po_1990_6_programa.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-06-20

⁸⁷ Ten pat.

⁸⁸ Septintosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa // http://www.lrv.lt/bylos/vyriausybes/po_1990_7_programa.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-06-20

kultūrinių institucijų veiklą, užtikrinti tinkamą kultūros paveldo išsaugojimą, atkreipti dėmesį į regionuose bei apskrityse esančio kultūros paveldo apsaugą.

1996 m. gruodžio 10 d. buvo patvirtinta aštuntosios LR Vyriausybės (Ministras pirminikas - G. Vagnorius) programa⁸⁹. Joje detaliai išvardinti užsibrėžti tikslai kultūros paveldo apsaugos srityje, t.y. sumažinti paveldosaugos darbų derinimų ir leidimų kiekį, siekti, kad visi apribojimai būtų aiškūs kultūros paveldo objektų savininkams, naudotojams bei investuotojams, skatinti investicijas į kultūros paveldo objektus, ratifikuoti tarptautines sutartis kultūros paveldo išsaugojimo klausimais, atskirti ir suderinti valstybės bei savivaldybės institucijų funkcijas paveldosaugoje⁹⁰. Identiški tikslai kultūros paveldo srityje numatyti ir devintosios LR Vyriausybės (Ministras pirminikas - R. Paksas) programoje⁹¹.

Tuo tarpu 1999 m. lapkričio 11 d. patvirtintoje dešimtosios LR Vyriausybės (Ministras pirminikas - A. Kubilius) programoje⁹² iškeltas visiškai naujas tikslas - parengti kultūros paveldo vertybių apsaugos politikos nuostatas ir jų įgyvendinimo strategiją. Tai turėjo užtikrinti institucijų, atsakingų už kultūros paveldo apsaugą, funkcijų ir atsakomybės padalijimą. Greta išdėstytų tikslų kultūros paveldo srityje, buvo numatytos priemonės, tiems tikslams įgyvendinti. Šios Vyriausybės programoje taip pat buvo iškeltas tikslas - sukurti kompensavimo bei skatinimo sistemas kultūros vertybių savininkams ir investuotojams⁹³. Kompensavimo priemonių atsiradimas turėjo patvirtinti, kad kultūros paveldo priežiūra bei išsaugojimas tampa ne tik vertybių savininkų rūpesčiu, bet ir valstybės siekiu. Be to, pabrėžta, jog reikia tobulinti NKVA įstatymą, kaip turintį trūkumų ir netikslumų⁹⁴.

Vienuoliktoji LR Vyriausybė savo programoje⁹⁵ (Ministras pirminikas - R. Paksas) kultūros paveldo apsaugos srityje atkartojė dešimtosios Vyriausybės tikslus. Tuo tarpu dvyliktosios Vyriausybės (Ministras pirminikas - A. M. Brazauskas) programoje⁹⁶ kultūros paveldo išsaugojimui skirtas didelis dėmesys. Joje buvo nuspręsta parengti kultūros paveldo apsaugos ilgalaikės politikos nuostatas, jų įgyvendinimo strategiją, nacionalinę kultūros programą ir ilgalaikę strategiją jos

⁸⁹ Aštuntosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa // http://www.lrv.lt/bylos/vyriausybes/po_1990_8_programa.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-06-20

⁹⁰ Ten pat.

⁹¹ Devintosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa // http://www.lrv.lt/bylos/vyriausybes/po_1990_9_programa.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-06-20

⁹² Dešimtosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa // <http://www.lrv.lt/bylos/vyriausybes/10-programa.pdf>. Prisijungimo laikas: 2009-06-20

⁹³ Ten pat.

⁹⁴ Ten pat.

⁹⁵ Vienuoliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa // http://www.lrv.lt/bylos/vyriausybes/po_1990_11_programa.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-06-20

⁹⁶ Dvyliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa // <http://www.lrv.lt/bylos/vyriausybes/12-vyr-dok/12-programa.pdf>. Prisijungimo laikas: 2009-06-20

įgyvendinimui. Tai tarsi patvirtino Vyriausybės siekį skirti didesnę dėmesį kultūros paveldo išsaugojimui.

2004 gruodžio 14 d. patvirtintoje tryliktosios LR Vyriausybės (Ministras pirmininkas - A. M. Brazauskas) programoje⁹⁷ jau akcentuojamas siekis užbaigti kultūros paveldo apsaugos sistemos reformą, įgyvendinti dvarų paveldo išsaugojimo programą. Pažymėtina, jog šios Vyriausybės valdymo metu buvo priimtas Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas, pakeitęs 1994 m. NKVA įstatymą. Keturioliktosios LR Vyriausybės (Ministras pirmininkas - G. Kirkilas) programoje⁹⁸ buvo tęsiamos buvusios Vyriausybės programinės nuostatos paveldosaugos srityje, atkartojamas siekis užbaigti kultūros paveldo apsaugos sistemos pertvarką, įgyvendinti kultūros vertybių paveldo išsaugojimo programas.

Penkioliktosios LR Vyriausybės (Ministras pirmininkas - A. Kubilius) programoje⁹⁹ pabrėžiamas siekis sukurti bendrą gamtos bei paveldo apsaugą ir plėtrą reglamentuojančią sistemą su aiškiais funkcijomis ir atsakomybe. Šios Vyriausybės programoje atsirado siekis įteisinti pareigūnų, jau ir nedirbančių valstybės tarnyboje, asmeninę atsakomybę už savo veiksmus¹⁰⁰. Taip pat žadama ekonominiais švertais skatinti, kad būtų laikomasi nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos reikalavimų, griežtinti sankcijas už jų nesilaikymą bei savavališkas statybas nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos zonose.

Vertėtų pažymėti, kad kultūros vertybių politiką Lietuvoje taip pat reglamentuoja 2002 m. lapkričio 12 d. LR Seimo patvirtinta Valstybės ilgalaikės raidos strategija¹⁰¹ bei 2003 m. rugsėjo 11 d. patvirtinta Nacionalinė darnaus vystymosi strategija¹⁰², kuriose taip pat apibrėžta valstybės vizija kultūros paveldo srityje, siekis išsaugoti kultūros paveldo vertybes, tvirtinama, kad kultūros paveldo vertybių išsaugojimui ir priežiūrai valstybė skirs pakankamai lėšų ir tai sudarys sąlygas išsaugoti vertingą istorinį paveldą būsimoms kartoms¹⁰³.

Iš pateiktos Vyriausybių programų analizės matome, jog nors ir siekiama, kad kultūros paveldo apsauga ir priežiūra taptų sudėtine valstybės teritorijų planavimo bei kitų valstybės programų dalimi, šis valstybės siekis kol kas yra sunkiai įgyvendinamas - kultūros paveldo objektų

⁹⁷ Tryliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa // http://www.lrv.lt/bylos/vyriausybes/po_1990_13-programa.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-06-20

⁹⁸ Keturioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa // <http://www.lrv.lt/bylos/vyriausybes/14-vyr-dok/14-programa.pdf>. Prisijungimo laikas: 2009-06-20

⁹⁹ Penkioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa // http://www.lrv.lt/bylos/vyriausybes/15_vyr_programa.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-06-20

¹⁰⁰ Ten pat.

¹⁰¹ Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. lapkričio 12 d. nutarimas IX-1187 „Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 113-5029

¹⁰² Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 11 d. nutarimas Nr.1160 „Dėl Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos patvirtinimo ir įgyvendinimo“ // Valstybės žinios. 2003, Nr. 89-4029

¹⁰³ Ten pat.

būklē negerēja, o finansavimas nēra pakankamas.

2. NEKILNOJAMOJO KULTŪROS PAVELDO APSAUGĄ UŽTIKRINANČIŲ INSTITUCIJŲ VEIKLA

2.1. Valstybinė kultūros paveldo komisija

1994 m. gruodžio 22 d. priėmus Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymą buvo įsteigta Valstybinė paminklosaugos komisija (toliau – VPK), kuri buvo atskaitinga LR Seimui ir Vyriausybei. Komisija turėjo formuoti valstybinę kultūros paveldo apsaugos politiką, kontroliuoti jos įgyvendinimą, vertinti už apsaugą atsakingų valdžios institucijų veiklą, taip pat atlikti Valstybės eksperto funkcijas¹⁰⁴. Ši Komisija buvo įkurta remiantis Skandinavijos valstybių patirtimi, tačiau priešingai negu ten, Lietuvoje jai buvo nustatytos ir tam tikros valdymo bei kontrolės funkcijos. VPK turėjo sekretoriatą bei kontrolės tarnybą, kuri turėjo teisę įspėti kultūros paveldo objektų savininkus dėl įstatymų nesilaikymo ir surašyti administracinius teisės pažeidimo protokolus. Komisija LR Vyriausybei taip pat teikė išvadas dėl kultūros vertybių paskelbimo saugomom, vertino, ar tikslingai panaudojamos kultūros paveldo apsaugai skiriamos valstybės biudžeto lėšos.

Deja, nežiūrint VPK ekspertų kompetencijos, nepakankamai aiškiai apibrėžus VPK galias, ji neturėjo realių teisinių - administracinių svertų ir užsiėmė daugiausia rekomendacijomis bei perspėjimais, tuo tarpu atsakingos institucijos ignoravo jos sprendimus¹⁰⁵. Tenka pripažinti, kad VPK per daug dėmesio skyrė konkrečių, dažniausiai spaudoje atskleistų atvejų nagrinėjimui, o ne strateginiams kultūros paveldo politikos reikalams analizuoti ir spręsti. Tai, turint tik patariamąjį balsą, nedavė lauktų rezultatų.

Įsigaliojus Nekilnojamajo kultūros paveldo apsaugos įstatymui Valstybinė paminklosaugos komisija buvo pervadinta į Valstybinę kultūros paveldo komisiją (toliau – VKPK), kurios funkcijas, uždavinius ir finansavimą numato Valstybinės kultūros paveldo komisijos įstatymas¹⁰⁶. VKPK įvardijama jau ne tik kaip LR Seimo, Prezidento ir Vyriausybės ekspertas, tačiau ir kaip patarėjas nekilnojamajo kultūros paveldo apsaugos politikos srityje. Be dalyvavimo formuojant kultūros paveldo apsaugos politiką, VKPK taip pat teikia siūlymus LR Seimui, Prezidentui, Vyriausybei bei kitoms valstybės institucijoms apie kultūros paveldo apsaugos politiką ir strategiją, vertina siūlymus kultūros paveldo objektus paskelbti valstybės saugomais ar panaikinti jų apsaugą, vertina kultūros paveldo vertybių apsauga užsiimančių valstybės institucijų bei įstaigų pateikiamas metines

¹⁰⁴ Lietuvos Respublikos Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 1995, Nr.3-37

¹⁰⁵ Čepaitienė R. Laikas ir akmenys: kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje.- Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005. P. 310

¹⁰⁶ Valstybinės kultūros paveldo komisijos įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 153-5572

ataskaitas, rengia įstatymų ar kitų teisės aktų, susijusių su kultūros vertybių apsauga, projektus.

VKP komisiją sudaro 12 narių (Priedas Nr.2), iš kurių 2 skiria ir atleidžia LR Respublikos Prezidentas, 4 – LR Seimas Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto teikimu, 4 – LR Ministras Pirmininkas LR Kultūros ministro teikimu. Dar 2 narius renka ir atleidžia įstatymų nustatyta tvarka įregistruotos visuomeninės organizacijos, susijusios su kultūros paveldo paieška, saugojimu bei propagavimu¹⁰⁷. Nors Komisijos nariais skiriami ir renkami žymiausi šalies mokslo bei kultūros paveldo srities specialistai – ekspertai, vis dėlto, imituojant visuomenės dalyvavimą saugant paveldą, dažnai dirbtinai palaikoma neskaidri visuomeninių organizacijų terpė. Todėl visuomeninėmis organizacijomis jau vadinami interesų grupės vienijantys dariniai, pavyzdžiui - Architektų sąjunga, Savivaldybių muziejų direktorių asociacija ir pan¹⁰⁸.

VKP Komisijos įgaliojimų sričiai priklausantys klausimai yra svarstomi ir sprendžiami posėdžiuose. Eiliniai posėdžiai vyksta kartą per mėnesį, juose Komisija priima sprendimus ir nutarimus, kuriuos Komisijos pirmininkas tvirtina savo parašu. Kultūros paveldo apsaugos politikos ir strategijos problemas Komisija sprendžia posėdyje, dalyvaujant ne mažiau kaip 2/3 Komisijos narių, o sprendimus priima ne mažiau kaip 2/3 dalyvaujančių narių balsais. Kitais klausimais nutarimai posėdyje priimami paprasta balsų dauguma, dalyvaujant ne mažiau kaip pusei Komisijos narių¹⁰⁹. VKPK taip pat turi administraciją, veikiančią pagal Komisijos pirmininko patvirtintus nuostatus¹¹⁰.

Pažymėtina, jog nors už kultūros paveldo politikos formavimą atsakinga institucija - VKPK - dėl savo nepriklausomumo kartais tampa vienintele institucija, atvirai įvardijančia grėsmes paveldui ir paremiančia visuomenės pastangas kovoti dėl jo išsaugojimo, tačiau jos nuomonė dažniausiai neturi didelės įtakos, o rekomendacinio pobūdžio sprendimų nesilaikoma. Nors valstybės eksperto autoritetas ir veiklos skaidrumas neturėtų kelti abejonių nei visuomenei, nei aukščiausioms valstybės institucijoms, vis dėlto, ši institucija nėra vienalytė, joje dirba įvairių interesų turintys žmonės.

¹⁰⁷ Valstybinės kultūros paveldo komisijos įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 153-5572

¹⁰⁸ 2007 05 12 vykusios mokslinės praktinės konferencijos „Grėsmės paveldui Lietuvoje“ rezoliucija // http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/dokumentai/rastai/Rezoliucija.htm. Prisijungimo laikas: 2009-07-02

¹⁰⁹ Ten pat.

¹¹⁰ Lietuvos Respublikos Valstybinės kultūros paveldo komisijos pirmininko 2005 m. kovo 7 d. įsakymas Nr. V-02-(1.3.) „Dėl valstybinės kultūros paveldo komisijos administracijos nuostatų patvirtinimo“ // http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/dokumentai/Administracijos_nuostatai.doc. Prisijungimo laikas: 2009-08-11

2.2. Kultūros paveldo departamentas prie Kultūros ministerijos

Įsigaliojus NKVA įstatymui, paveldosaugos politiką reguliavusį ir vykdžiusį Paminklotvarkos departamentą sujungus su Kultūros paveldo apsaugos inspekcija, buvo įsteigtas Kultūros vertybių apsaugos departamentas (toliau – KVAD). Būdamas pavaldi Kultūros ministerijai, KVAD buvo teisiškai ir finansiškai pakankamai savarankiška paveldo apsaugos institucija, o jos direktorius pagal NKVA įstatymą tapo atsakingu už kultūros paveldo objektų apsaugą Lietuvoje.

Kultūros paveldo inspekcijos apygardos taip pat buvo reorganizuotos į Kultūros vertybių departamento teritorinius padalinius Lietuvos apskrityse - Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Panevėžyje, Alytuje, Šiauliuose, Marijampolėje, Tauragėje, Utenoje, Telšiuose¹¹¹. KVAD teritorinių padalinių specialistai ieškojo kultūros vertybių, jas fiksavo, vertino ir siūlė įrašyti į kultūros vertybių registrą. Kadangi viena iš pagrindinių teritorinių padalinių veiklos funkcijų buvo kontroliuoti kultūros vertybių apsaugą, padaliniai buvo įgalioti nustatyti sąlygas kultūros paveldo objektų tvarkymui, dalyvauti projektinės dokumentacijos derinime. Už paveldosaugos įstatymų pažeidimus teritoriniai padaliniai turėjo teisę skirti administracines nuobaudas.

Vis dėlto, jau netrukus po KVAD įkūrimo, ėmė ryškėti paminklosaugos sistemos spragos. Viena iš jų - nepakankamai svarbi Kultūros vertybių apsaugos departamento direktoriaus vieta, kurią jis užėmė valstybės valdymo sistemoje. KVAD nesugebėjo atlikti daugumos Kultūros ministro įpareigojimų bei funkcijų, jo veikla saugant kultūros paveldą buvo nepakankamai efektyvi ir iš esmės nespėdė jai iškeltų uždavinių. Nors Kultūros ministrui VPK dažnai siūlė didesnę dėmesį skirti kultūros paveldo apsaugos sistemos stiprinimui ir tobulinimui, užtikrinti, kad KVAD vykdytų jam numatytas funkcijas, situacija nesikeitė.

2004 m. rugsėjo 28 d. priėmus Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymą KVAD buvo pervadintas į Kultūros paveldo departamentą prie Kultūros ministerijos (toliau – KPD). Departamentas tapo atskaitingas LR Kultūros ministerijai ir atliko įstatymų bei kitų teisės aktų jam pavestas kultūros paveldo apsaugos funkcijas, taip pat prisidėjo prie valstybinės paveldosaugos politikos formavimo ir įgyvendinimo. Atsižvelgiant į NKPAĮ reikalavimus, buvo patvirtinta nauja KPD struktūra (Priedas Nr.3).

Visos KPD funkcijos yra išvardintos NKPA įstatymo 5 straipsnyje¹¹². KPD vadovauja nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugai, rengia nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugą reguliuojančių teisės aktų projektus, inicijuoja ir organizuoja kultūros paveldo objektų skelbimą

¹¹¹ Lietuvos kultūros paveldo atgimimas. – Vilnius: 2004. P.7-8

¹¹² Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 153-5571

valstybės saugomais, sudaro su valdytojais valstybės saugomų kultūros paveldo objektų apsaugos sutartis, tikrina, kaip vykdomas NKPAĮ ir kiti nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugą reglamentuojantys teisės aktai.

KPD taip pat nustato sužalotų nekilnojamųjų kultūros paveldo vertybių atkūrimo būdus ir nuostolių dydį (Priedas Nr.4). 2008 m. KPD direktoriaus įsakymais sudarytos komisijos nustatė 15 (2006 m. atitinkamai – 8, 2007 m. - 12) sužalotų kultūros vertybių nuostolių dydį ir atkūrimo būdus. Šiaulių apskrityje buvo užfiksuoti 6 žalojimo atvejai, Kauno, Panevėžio ir Vilniaus apskrityse – po 2, Utenos, Klaipėdos ir Marijampolės apskrityse – po 1. Iš viso kultūros vertybėms padaryta žala už 1573110 Lt¹¹³.

2008 m. Kultūros paveldo departamento tarnautojai surašė 90 administracinio teisės pažeidimo protokolų, 210 reikalavimų pašalinti pažeidimus, priėmė 49 nutarimus administracinių teisės pažeidimų bylose, kuriais skirtos baudos, bei 37 nutarimus, kuriais skirti išpėjimai¹¹⁴ (Priedas Nr.6; Priedas Nr.7).

Kultūros paveldo departamentui yra suteiktos priežiūros funkcijos vykdant paveldo objektų tvarkomuosius darbus. Nors darbų sustabdymo galimybės yra ribotos - pats Departamentas sustabdyti statybos darbų apsaugos zonose neturi teisės, tačiau visais atvejais KPD gali kreiptis į teisumą, kuris nagrinėjimo laikotarpiui gali sustabdyti paveldą žalojančius veiksmus¹¹⁵. Be to, KPD pradėjo vykdyti nekilnojamojo kultūros paveldo kontrolės programą. KPD Kontrolės skyriui yra pavesta tikrinti, kaip atsakingi Departamento bei savivaldybių paveldosaugos padalinių darbuotojai įgyvendina Lietuvos Respublikos kultūros vertybių apsaugą reguliuojančius teisės aktus.

Kultūros paveldo departamentas prie Kultūros ministerijos taip pat vadovauja Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybai, kurios kompetencijoje yra nekilnojamojo kultūros paveldo objektų ir vietovių vertingųjų savybių, nekilnojamųjų kultūros vertybių reikšmingumo, kultūros vertybių teritorijų ribų nustatymas. Vertinimo taryboje yra 11 narių – Kultūros ministro nustatyta tvarka atestuoti archeologinio, povandeninio, mitologinio, etnokultūrinio, architektūrinio, urbanistinio, inžinerinio, istorinio, memorialinio, dailės, sakralinio ir želdynų nekilnojamojo kultūros paveldo specialistai, kurie turi ekspertizės specialisto kvalifikacinę kategoriją, bei tų sričių mokslininkai¹¹⁶. Tarybos posėdžiuose gali dalyvauti KPD Apskaitos

¹¹³ Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos 2008 m. veiklos ataskaita // http://www.kpd.lt/failai/u1/kpd2008_ataskaita.doc. Prisijungimo laikas: 2009-07-24

¹¹⁴ Ten pat.

¹¹⁵ Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. VIII-1864

¹¹⁶ Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos nuostatai // http://www.heritage.lt/t_aktai/kpd/07_259.htm. Prisijungimo laikas: 2009-06-15

tarnybos, savivaldybių paveldosaugos padalinių bei nekilnojamojų kultūros objektų apskaitą vykdančių institucijų atstovai. Kai vertinimo taryba nusprendžia, jog paveldo objektui reikalinga teisinė apsauga, jis įrašomas į Kultūros vertybių registrą.

Didelis trūkumas KPD veikloje - neįgyvendintas ekspertų atsakomybės ir nepriklausomos ekspertizės principas. Kultūros paveldo departamento tarnautojai, kurių veikla sudaro sąlygas sistemingam kultūros paveldo žalojimui ir naikinimui, itin retai sulaukia sankcijų¹¹⁷. Šiuo metu veikianti sistema yra neskaidri - vertybių likimas dažniausiai sprendžiamas remiantis verslininkų užsakytomis ekspertizėmis, beveik nėra atvejų, kai žalingomis ekspertizėmis sistemingai pasižymintiems ekspertams būtų panaikinamos licenzijos.

Reta išimtimi tapo Seimo nario Armino Lydekos palėpės, kuri yra kultūros paveldo objekte, rekonstravimo metu paaiškėję įstatymo pažeidimai¹¹⁸. Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos atestavimo komisija už grubius įstatymų pažeidimus iš projekto vadovės Birutės Dedūrienės atėmė paminklosauginį atestatą. Be to, griežtu papeikimu nubausta ir KPD vyriausioji specialistė Laima Navickienė, kuri pažeisdama nustatytą tvarką suderino minėtą projektą. Saugomam objektui turėjo būti taikoma sudetingesnė nei paprastiesiems statiniams projektų derinimo tvarka, jiems reikalinga bendroji bei paminklosauginė ekspertizės, kuri šiuo atveju nebuvo atlikta.

LR Baudžiamasis kodeksas nustato, kad valstybės tarnautojas ar jam prilygintas asmuo, dėl neatsargumo neatlikęs savo pareigų ar jas netinkamai atlikęs, jeigu dėl to valstybė, juridinis ar fizinis asmuo patyrė didelės žalos, baudžiamas teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimu arba bauda, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų¹¹⁹. Piktnaudžiavimo tarnybine padėtimi ar kyšininkavimo atvejais bausmės yra dar didesnės. Tačiau tarnybinių nuobaudų taikymą stabdo tai, kad tarnautojai, apskundę nuobaudą, dažniausiai laimi bylą, nes tarnautojo veiksmais ar neveikimu padarytą žalą įrodyti yra itin sunku¹²⁰.

Akivaizdu, jog būtina keisti kontrolės sistemą, siekiant užtikrinti jos skaidrumą ir veiksmingą įstatymų įgyvendinimo priežiūrą. 1995 m. panaikinus Kultūros paveldo inspekciją, nebeliko nepriklausomos kontrolės mechanizmo, kurį pradėjo atlikti pats Kultūros paveldo departamentas – t. y. jis pats pradėjo kontroliuoti savo veiklą. Suprantama, kad toks kontrolės

¹¹⁷ Dėl sovietmečio destrukcijos įtvirtinimo dabartyje ir paveldosaugos krizės // <http://www.balsas.lt/naujiena/79200/del-sovietmecio-destrukcijos-itvirtinimo-dabartyje-ir-paveldosaugos-krizes/rubrika:naujienos-lietuva-pilietinevisuomene>. Prisijungimo laikas: 2009-09-20

¹¹⁸ Už neteisėtą Seimo nario palėpės rekonstrukciją - griežtos nuobaudos // <http://www.kpd.lt/lt/node/1017>. Prisijungimo laikas: 2009-10-05

¹¹⁹ Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741

¹²⁰ Problemų suvestinė posėdžiui klausimu: Kultūros paveldo apsaugos valstybinė politika ir strategija // http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/dokumentai/2007_10_26/ProblSkirst.doc. Prisijungimo laikas: 2009-08-05

skyrius negali principingai vertinti savo kolegų, tarp jų ir aukštas pareigas užimančių KPD tarnautojų ar net savo vadovų veiklos.

2.3. Savivaldybės

Lietuvos Respublikos Vietos savivaldos įstatymu¹²¹ savivaldybėms yra priskirtos ribotai savarankiškos bei savarankiškos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos funkcijos. NKPA įstatyme teigiama, kad šias funkcijas turi atlikti savivaldybėse esantys paveldosaugos padaliniai, kurie tikrina kultūros paveldo vertybių būklę, renka informaciją ir Kultūros ministro patvirtinta stebėsenos tvarka teikia ją Kultūros paveldo departamentui, rengia ir atsako už savivaldybės nekilnojamojo kultūros paveldo apskaitos, paveldosaugos ir paveldotvarkos programų vydydymą¹²².

Pažymėtina, jog Lietuvos savivaldybėse NKPA įstatymo nuostatos įgyvendinamos skirtingai. Daugumos savivaldybių specialistai tvirtina, kad jų savivaldybėse šis įstatymas yra vykdomas, tačiau veiklą labai apsunkina funkcijų vykdymui reikalingų lėšų bei etatų stygius. Nors 2004 m. priėmus NKPA įstatymą buvo išplėstos savivaldybių funkcijos paveldo apsaugos srityje, tačiau jos mažai naudojasi joms suteiktomis teisėmis. Savivaldybės dažnai vengia įrašyti kultūros paveldo vertybes į savo registrą, nes jų biudžetuose mažai lėšų skiriama paveldo apsaugai ir kompensacijoms paveldo objektų savininkams už veiklos apribojimus skelbiant paveldo objektą saugomu savivaldybės. Nors teisės aktuose dažnai minimos sąvokos – kultūros paveldo apsaugos padaliniai arba tarnybos, tačiau ne visos savivaldybės turi galimybę juos steigti. Daugumoje savivaldybių dirba vienas paveldosaugininkas, kuris fiziškai negali atlikti visų įstatymo numatytų funkcijų, juo labiau, kad dažnai atlieka ir papildomas, su paveldu nesusijusias, funkcijas¹²³.

Šiuo metu savivaldybės pagal Vietos savivaldos įstatymą gali finansuoti tik savivaldybės nuosavybėje esančius objektus. Kad būtų galima įgyvendinti NKPA įstatymo 5 str. 10 d. 2, 7–11 ir 13-20 punktus, pirmiausia reikėtų paskelbti vietinio lygmens kultūros paveldo objektus savivaldybės saugomais, tačiau tai padaryti galima tik parengus specialiuosius planus. NKPAĮ 5 str. 10 d. išvardinti punktai galėtų būti taikomi, jeigu įstatyme būtų numatyta nuostata, kad šiuos objektus gali administruoti savivaldybės paveldosaugos padalinys, objektą įrašius į Kultūros vertybių registrą ir jam nustatčius vietinį lygmenį¹²⁴.

Lietuvos kultūros paveldo apsaugos specialistų teigimu, būtina tikslinti tyrimų ir tvarkybos darbų kompensavimo mechanizmą, skatinti privačias investicijas į kultūros vertybių tvarkymą.

¹²¹ Lietuvos Respublikos Vietos savivaldos įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. I-533

¹²² Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 153-5571

¹²³ Rukšienė M. Paveldosaugos teisinė painiava // Savivaldybių žinios. 2009, Nr. 20(492)

¹²⁴ Ten pat.

Lietuvoje yra daug saugomų kultūros paveldo objektų, tačiau jų dokumentacija gana skurdi arba išvis nesutvarkyta. Pagal galiojančius įstatymus paveldo objekto tvarkybos procesas gana sudėtingas ir itin kontroliuojamas. Sunku panaikinti saugomo objekto teisinę apsaugą, taip pat labai sudėtingas ir ilgas objekto skelbimo savivaldybės ar valstybės saugomu procesas, o specialiųjų planų rengimas dažniausiai užtrunka gerokai ilgiau, nei numatyta įstatyme.

Savivaldybės, vadovaujantis LR Kultūros ministro patvirtintomis Nekilnojamojo kultūros paveldo stebėsenos taisyklėmis¹²⁵, atlieka nekilnojamųjų kultūros vertybių stebėseną. Tačiau nuo 2006 iki 2008 m. savivaldybių paveldosaugos padaliniai visoje Lietuvoje surašė tik 1660 vertybių būklės patikrinimo aktų. Atsižvelgiant į tai, kad Kultūros vertybių registre yra daugiau nei 16 tūkst. nekilnojamųjų kultūros vertybių, o savivaldybėms išlaikant tokį našumą iki 2010 metų, kai pagal minėtas taisykles turės būti apžiūrėti visi kultūros paveldo objektai, tuo metu bus apžiūrėta tik 17 proc. į registrą įtrauktų nekilnojamųjų kultūros vertybių¹²⁶.

Tai lemia lėšų stoka ir teisės aktuose esanti painiava. NKPA įstatymas nesuteikia teisės Departamentui savarankiškai atlikti kultūros paveldo vertybės būklės patikrinimo, nes ši funkcija priskirta tik savivaldybių paveldosaugos padaliniams. Be to, paveldo objekto būklė turi būti tikrinama tik tuo atveju, kai jo savininkas atlieka sandorius, susijusius su vertybe. Taip pat pažymėtina, kad pagal Stebėsenos taisyklių nuostatas savivaldybių paveldosaugos padaliniai teikia Departamento teritoriniams padaliniams tik savivaldybių saugomų objektų stebėsenos apibendrinimą ir prognozavimą, nors įpareigoti yra apžiūrėti kiekvieną kultūros paveldo objektą, nepriklausomai nuo to, ar jis saugomas valstybės, ar savivaldybės¹²⁷.

Nors pagal NKPAI 6 str. 6 punktą savivaldybių paveldosaugos padaliniai „įstatymų nustatytais atvejais turi teisę surašyti administracinių teisės pažeidimų protokolus“¹²⁸, Administracinių teisės pažeidimų kodekse dėl NKPAI įstatymo pažeidimų, savivaldybėms teisė surašyti administracinių teisės pažeidimų protokolus nenumatyta. Tačiau savivaldybių institucijos ir jų įgalioti pareigūnai, vadovaudamiesi Administracinių teisės pažeidimų kodeksu turi teisę surašyti administracinių teisės pažeidimų protokolus, kai vyksta statyba pažeidžianti statinio projekto sprendinius, kai nesilaikoma kapinių tvarkymo ar gyvenamųjų vietovių želdinių apsaugos¹²⁹ taisyklių.

¹²⁵ Lietuvos Respublikos Kultūros ministro 2005 m. birželio 30 d. įsakymas Nr. ĮV-318 „Dėl nekilnojamojo kultūros paveldo objektų stebėsenos taisyklių patvirtinimo“ // <http://www.kpd.lt/lt/node/357>. Prisijungimo laikas: 2009-07-24

¹²⁶ Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos 2008 m. veiklos ataskaita // http://www.kpd.lt/failai/u1/kpd2008_ataskaita.doc. Prisijungimo laikas: 2009-07-24

¹²⁷ Ten pat.

¹²⁸ Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 153-5571

¹²⁹ Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodeksas //

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=350266. Prisijungimo laikas: 2009-10-11

Pažymėtina, kad nors paskirta administracinė bauda nepanakina civilinės atsakomybės, už paveldo apsaugą atsakingos institucijos dažniausiai tik surašo protokolus ir paskiria Administracinių teisės pažeidimų kodekse numatytas administracines baudas¹³⁰. Baudų dydžiai nėra adekvatūs padarytai žalai, kadangi tai yra baudos už administracinius pažeidimus, kurios nesiejamos su žalos dydžiu – jos gali būti taikomos net ir tais atvejais, kai administracinis pažeidimas konkrečios žalos paveldui nepadarė. Nors pagal NKPAĮ 29 str. paveldui padaryta žala turi būti atlyginama pagal civilinį ieškinį visais sužalojimo atvejais, tačiau kyla daug problemų dėl padarytos žalos, kuri turi būti teikiama teismui, nustatymo. To priežastis - teisiškai pagrįstų skaičiavimo metodų trūkumas, apskaitos bei apsaugos dokumentų trūkumai, prarastą vertę pagrindžiančių duomenų nebuvimas.

Būtina nustatyti ir aiškiai atskirti valstybės ir savivaldos funkcijas, finansavimo šaltinius bei atsakomybę paveldosaugoje, nes NKPA įstatymas yra nesuderintas su Vietos savivaldos ir kitais įstatymais. NKPA įstatymo 5 ir 6 straipsniuose¹³¹ tiek savivaldybėms, tiek Kultūros paveldo departamentui yra priskirta daug funkcijų, jos dubliuojasi, nors ir vykdomos skirtingais lygmenimis. Dubliavimas būtų pateisinamas tik tada, jeigu įstatymas apibrėžtų, už kuriuos paveldo objektus atsakinga savivaldybė, už kuriuos KPD. Be to, savivaldybių paveldo apsaugos specialistai tampa valstybės institucijos – KPD - pavaldžiomis struktūromis, o tai prieštarauja vietos savivaldos savarankiškumo principams¹³².

Nors NKPA įstatyme ir numatytas kultūros paveldo vertinimo tarybos būtinumas¹³³, tačiau iš 60 savivaldybių vertinimo tarybos sudarytos tik 23-ose, o realiai veikia tik 7-ose savivaldybėse. Pagrindinė to priežastis – specialistų stygius ir didelės išlaidos. Savivaldybės turi leisti savo lėšas rengiant visus reikalingus dokumentus vertinimo tarybai, o vėliau dar sumokėti už patį vertinimą. Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybų pavyzdinėse nuostatose¹³⁴ parašyta, kad išlaidas apmoka tarybų sudarytojai, o darbą be atlygio atlieka sekretorius. Tad apmokama vertinimo taryba tik nustato, verta ar neverta įtraukti kultūros paveldo objektus į Kultūros vertybių registrą, o visą reikalingą medžiagą vertinimo tarybai turi pateikti savivaldybių paveldosaugos padaliniai, dažniausiai - vienas dirbantis specialistas. Gaudami atlyginimą už darbą vertinimo taryboje jos

¹³⁰ Paveldosaugos teismų bylų praktika // http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/dokumentai/Tpraktikai1.doc. Prisijungimo laikas: 2009-03-20

¹³¹ Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 153-5571

¹³² Rukšienė M. Paveldosaugos teisinė painiava // Savivaldybių žinios. 2009, Nr. 20(492)

¹³³ Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 153-5571

¹³⁴ Lietuvos Respublikos Kultūros ministro 2005 m. balandžio 15 d. įsakymas Nr. ĮV-149 „Dėl nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybų pavyzdinių nuostatų patvirtinimo“ // <http://www.kpd.lt/lt/node/326/pdf>. Prisijungimo laikas: 2009-08-11

nariai turėtų atlikti visą darbą - nuo dokumentų rengimo iki paveldo objekto įrašymo į Kultūros vertybių registrą¹³⁵.

Apskritai, vertinimo tarybų skaičių reikėtų nustatyti pagal regione esamą specialistų kompetenciją, numatyti, kad tarybos paslaugomis galėtų naudotis keletas savivaldybių. Kultūros paveldo apsaugos specialistai beveik vienbalsiai sutinka - idealiausias variantas - dešimt vertinimo tarybų prie Kultūros paveldo departamento teritorinių padalinių, kurios pagal savivaldybių pateiktas paraiškas nustatytų kultūros paveldo objektų vertingąsias savybes, reikšmingumą, apibrėžtų teritorijų ir vietovių ribas, o atlygis už atliktus darbus būtų mokamas iš Kultūros paveldo departamento biudžeto¹³⁶.

Daug problemų kultūros paveldo saugotojams kelia teritorijų planavimas. Savivaldybės priimami sprendimai dėl detaliųjų planų dažnai būna įtakojami savininkų, verslininkų interesų ir būna nepalankūs ar net pažeidžiantys paveldosauginius interesus. Nors rengimo procedūroje ir numatyti saugikliai, kurie turėtų užtikrinti, kad teritorijų planavimo dokumentuose nebūtų sprendinių, pažeidžiančių viešuosius interesus, tų saugiklių veikimą užtikrina sąlygas planavimui išduodančių bei projektus derinančių institucijų tarnautojai. Todėl pakanka papirkti vieną pareigūną, kad sugriūtų visa apsaugos sistema.

Pažymėtina, kad savivaldybėms trūksta lėšų tinkamai organizuoti detaliųjų planų rengimą, nes nekilnojamojo turto papildoma vertė, gaunama detaliųjų planų sprendinių dėka, atitenka privatiems asmenims. Lėšų stygius verčia savivaldybes ir KPD ieškoti galimybių savininkų lėšomis finansuoti specialiųjų planų, kurių sprendiniai nustatytų teises ir pareigas paveldo objekto savininkams, rengimą. O tai, dėl aiškaus savininkų suinteresuotumo nustatyti kuo mažesnius apribojimus, neprisideda prie paveldo objektų išsaugojimo¹³⁷.

Darytina išvada, kad pagal LR Konstituciją kultūros paveldo apsauga yra valstybės funkcija, o savivaldybėms priskirtos funkcijos yra valstybinės. Šios funkcijos savivaldybėms turėtų būti perduodamos kartu su lėšomis joms vykdyti¹³⁸. Siekiant operatyviau ir efektyviau atlikti paveldosaugos funkcijas savivaldybėms reikėtų stiprinti paveldosaugos padalinius, juos formuoti tiesiogiai atskaitingus savivaldybių administracijų direktoriams.

¹³⁵ Rukšienė M. Paveldosaugos teisinė painiava // Savivaldybių žinios. 2009, Nr. 20(492)

¹³⁶ Ten pat.

¹³⁷ Pažyma 1-mam 2007-09-21 posėdžio klausimui „Kultūros paveldo valstybinė apsaugos politika ir strategija: būklė ir politikos bei strategijos formavimo aktualiausi uždaviniai“ // http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/dokumentai/2007_09_21/Del_valdymo_pz.doc. Prisijungimo laikas: 2009-08-14

¹³⁸ Rukšienė M. Paveldosaugos teisinė painiava // Savivaldybių žinios. 2009, Nr. 20(492)

3. TARPTAUTINĖS KONVENCIJOS IR JŲ ĮGYVENDINIMAS LIETUVOJE

3.1. Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos konvencija

Po Antrojo pasaulinio karo, 1945 m. įkurta Jungtinių Tautų organizacija UNESCO, siekė sukurti paveldosaugos teisinę bazę, rengė paveldo apsaugai skirtas konvencijas bei rekomendacijas. 1956 m. buvo įkurtas - Tarptautinis kultūros paveldo studijų centras (ICCROM), 1965 m. - Tarptautinė paminklų bei vietovių taryba – (ICOMOS)¹³⁹. Šių tarptautinių institucijų priimti dokumentai reguliavo paveldo apsaugą, atskleidė paveldosaugos problemas, pagrindinius principus, siekį paveldosaugą integruoti į visas visuomenės gyvenimo sritis.

Istojusi į Europos Sąjungą, dalyvaudama UNESCO veikloje, Lietuva įsitraukė į tarptautinę paveldosaugą. Tai buvo įtvirtinta ratifikuojant Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos konvenciją, Europos architektūros paveldo apsaugos konvenciją, Europos archeologijos paveldo apsaugos konvenciją. Tarptautiniai įsipareigojimai buvo integruoti į LR Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymą, kuriame nurodyta, kad juo įgyvendinamos tarptautinių sutarčių nuostatos.

Analizuojant tarptautinius kultūros paveldo apsaugos dokumentus pirmiausia vertėtų išskirti 1972 m. Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos konvenciją¹⁴⁰ – pirmą oficialų tarptautinį dokumentą, kuriame pabrėžta būtinybė pažinti ir saugoti reikšmingiausią kultūros ir gamtos paveldą. 1992 m. Lietuvoje įsigaliojusia konvencija buvo siekiama paveldą padaryti atviresnį ir prieinamesnį visuomenei. Kultūros paveldo apsaugą paskelbus „socialinių, ekonominių ir kultūrinių interesų sudėtinio komponentu“¹⁴¹, imta ypač pabrėžti valstybių atsakomybę prieš pasaulio visuomenę dėl nacionalinio paveldo išsaugojimo. Pagal Konvenciją kiekviena iš daugiau nei 180 ją jau pasirašiusių valstybių pripažino, kad jos teritorijoje esančio kultūros paveldo apsauga, išsaugojimas ir perdavimas ateinančioms kartoms yra tos valstybės pareiga.

Pažymėtina, kad Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos konvencija buvo įsteigtas Tarptautinis išskirtinės visuotinės vertės kultūros ir gamtos paveldo apsaugos komitetas. Nustatyta, kad įtraukti vietovę į Pasaulio paveldo sąrašą gali tik valstybė, kurios teritorijoje ji yra ir kuri įsipareigoja išleisti tą vietovę saugančius įstatymus. Šią konvenciją papildančioje 1972 m. Kultūros ir gamtos paveldo apsaugos nacionaliniu lygiu rekomendacijoje pažymėta, kad Konvencijos narės

¹³⁹ ICOMOS - International Council on Monuments and Sites // <http://www.icomos.no/cms/index.php?lang=english>.

Prisijungimo laikas: 2009-09-11

¹⁴⁰ Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 2006, Nr. 73-2766

¹⁴¹ Ten pat.

turi įsteigti tarnybas, kurios parengtų ir įgyvendintų priemones, skirtas kultūros ir gamtos paveldo apsaugai, išsaugojimui ir populiarinimui¹⁴².

Analizuojamoje Konvencijoje įtvirtinta ne tik moralinė, bet ir finansinė atsakomybė tarptautiniu bendradarbiavimo būdu saugoti visiems svarbų unikalų kultūros paveldą. Siekdamas užtikrinti efektyvias priemones apsaugoti valstybės teritorijoje esantį kultūros paveldą, šalis turi imtis tinkamų įstatyminių, mokslinių, techninių, administracinių ir finansinių priemonių, būtinų šio paveldo identifikavimui, globai ir išsaugojimui¹⁴³.

Svarbu pažymėti, kad Konvencijoje pirmą kartą tarptautiniu mastu buvo įteisinta kultūros paveldo sąvoka. Kultūros paveldui priskiriami paminklai (architektūros, monumentaliosios skulptūros ir tapybos kūriniai, archeologinės prigimties elementai ir struktūros, žmonių būstai, kurie turi išskirtinę universalią vertę istoriniu, meno bei mokslo požiūriais), statinių grupės (atskirų ir tarpusavyje susijusių statinių grupės, kurių architektūra ar išsidėstymas kraštovaizdyje suteikia joms išskirtinę universalią vertę istoriniu, meno ir mokslo požiūriais), vietos (žmogaus arba mišrūs gamtos ir žmogaus kūriniai arba teritorijos, taip pat archeologinės vietos, kurios turi išskirtinę universalią vertę istorijos, estetikos, etnologijos ir antropologijos požiūriais)¹⁴⁴. Būtent pagal šią Konvenciją kultūros paveldo apskaitai pirmą kartą pasaulio mastu buvo priskirti mišrūs gamtos ir žmogaus kūriniai ir teritorijos.

Lietuva, prisijungusi prie Konvencijos, taip pat turi galimybę UNESCO Pasaulio paveldo sąrašui pateikti vertingiausias Lietuvos kultūros ir gamtos paveldo objektus. Į UNESCO globojamo paveldo sąrašus 1994 m. buvo įtrauktas Vilniaus senamiestis, 2000 m. - Kuršių nerija, 2004 m. - Kernavės kultūrinis rezervatas, 2005 m. – Struvės geodezinis lankas¹⁴⁵. 2006 m. kovo 14 d. Konstitucinio Teismo nutarime¹⁴⁶ konstatuota, kad tais atvejais, kai nacionalinis teisės aktas nustato teisinį reguliavimą, konkuruojantį su nustatytuoju tarptautinėje sutartyje, turi būti taikoma tarptautinė sutartis. Taigi ir UNESCO saugomose teritorijose turi būti toks teisinis reguliavimas, kurį numato tarptautinės konvencijos. Pažymėtina, kad iki 2001 m. Lietuva vienintelė iš Baltijos šalių buvo ICCROM organizacijos nare, o Kultūros vertybių apsaugos departamentas visą šį laikotarpį atliko regioninio koordinatoriaus vaidmenį¹⁴⁷.

¹⁴² Kultūros ir gamtos paveldo apsaugos nacionaliniu lygiu rekomendacija // Kultūros paveldo apsauga: reglamentuojančių dokumentų rinkinys. - Vilnius: Savastis, 1997. p.190

¹⁴³ Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 2006, Nr. 73-2766

¹⁴⁴ Ten pat.

¹⁴⁵ Unesco World Heritage List // <http://whc.unesco.org/en/list>. Prisijungimo laikas: 2009-10-25

¹⁴⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas „Dėl nuosavybės teisių ribojimo ypač vertingose vietovėse ir miško žemėje“ // <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2006/n060314.htm>. Prisijungimo laikas: 2009-07-12

¹⁴⁷ Lietuvos kultūros paveldo atgimimas. – Vilnius: 2004. P.17

Apibendrinant Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos konvencijos reikšmę būtina pabrėžti, kad ji įtvirtino kultūros paveldo apsaugos svarbą ne tik šalies, bet ir tarptautiniu mastu. Valstybės atsakomybė už kultūros paveldo apsaugos tinkamą reguliavimą tapo ne tik Lietuvos vidaus, bet ir visos pasaulio bendruomenės rūpesčiu.

3.2. 1992 m. pataisyta Europos archeologijos paveldo apsaugos konvencija

Pataisyta Europos archeologijos paveldo apsaugos konvencija buvo pasirašyta Maltos sostinėje Valetoje 1992 m. sausio 16 d., o LR Seimas 1999 m. lapkričio 9 d. ją ratifikavo ir įsipareigojo į teisės aktų sistemą įtraukti Konvencijoje išreiškiamas nuostatas¹⁴⁸. Ši konvencija tai modernizuotas 1969 m. priimtos Europos archeologijos paveldo apsaugos konvencijos variantas. Konvencijoje nubrėžiami pagrindiniai archeologinio paveldo apsaugos principai, itin pabrėžiama šio paveldo reikšmė, jis laikomas „kolektyvinės atminties šaltiniu ir istorinių bei mokslinių tyrimų objektu“¹⁴⁹.

Pagal Konvenciją prie archeologinio paveldo priskiriamos visos archeologinės liekanos ir objektai, kiti žmonijos pėdsakai iš praeities epochų, statiniai bei pastatų grupės su jų aplinka, žmogaus veiklos paveiktos vietos¹⁵⁰. Valstybės, prisijungdamos prie Konvencijos, įsipareigoja sukurti teisinę archeologijos paveldo apsaugos sistemą. Ekspertų komitetas, kurį remiantis Europos Tarybos statuto 17 str.¹⁵¹ įkūrė Europos Tarybos Ministrų Komitetas, prižiūri ir vertina archeologijos paveldo apsaugos politikos situaciją, Konvencijoje išdėstytų principų įgyvendinimą ją pasirašiusiose valstybėse.

Analizuojant Konvenciją išryškėja, jog jos vertime į lietuvių kalbą naudojamos sąvokos neatitinka dabartinėje Lietuvos paveldosaugos įstatymų bazėje naudojamų terminų. Konvencijos vertime naudojamos sąvokos „paminklas“ („monument“), „saugomi paminklai“ („protected monuments“) buvo naudojamos XX a. Lietuvos paveldo apsaugos įstatymuose. Šiuo metu NKPA įstatyme vartojamas terminas „kultūros paveldo objektai“, o sąvoka „paminklas“ turi siauresnę prasmę ir reiškia nacionalinės reikšmės kultūros paveldo objektus. Abejonių kelia ir Konvencijos vertime naudojama sąvoka „archeologiniai draustiniai“ („archaeological reserves“), vietoj kurios

¹⁴⁸ Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl pataisytos 1992 metų Europos archeologijos paveldo apsaugos konvencijos ratifikavimo“ // Valstybės žinios. 1999, Nr. 100-2890

¹⁴⁹ 1992 metų pataisyta Europos archeologijos paveldo apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1999, Nr. 100-2895

¹⁵⁰ Ten pat.

¹⁵¹ Europos Tarybos statutas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 13-481

labiau tiktų naudoti saugomų nekilnojamojo kultūros paveldo objektų, kuriems taikomas rezervinis režimas, sąvoką¹⁵².

Pažymėtina, kad praktinis Konvencijos nuostatų įgyvendinimas Lietuvoje nėra efektyvus. Viena didžiausių problemų yra integralios archeologinio paveldo apsaugos užtikrinimas, t.y. archeologinio paveldo išsaugojimo principai Lietuvoje nepakankamai integruoti į teritorijų planavimo, ūkinės, urbanistinės plėtros, žemės ūkio sritis¹⁵³. Archeologų dalyvavimas įvairiuose numatomos plėtros projektuose ir jų vykdyme nėra pakankamas. To priežastis - archeologijos specialistų stygius projektuose derinančiose institucijose bei teisinės bazės netobulumas.

Vadovaujantis Aplinkos ministro patvirtintais Poveikio aplinkai vertinimo programos ir ataskaitos rengimo nuostatais¹⁵⁴, rengėjai pateikdami planuojamos ūkinės veiklos galimo poveikio aplinkai aprašymą ir analizę privalo nustatyti galimą planuojamos ūkinės veiklos poveikį kultūros paveldo objektams ir vietovėms. Toks poveikis nustatomas atlikus būtinus taikomuosius mokslinius nekilnojamojo kultūros paveldo tyrimus bei nustatius planuojamos ūkinės veiklos teritorijos faktinį matomumą iš skirtingų stebėjimo vietų kultūros paveldo objektų, jų teritorijų ir vietovių, jų apsaugos zonų atžvilgiu¹⁵⁵. Tai įgalina KPD teritorinius padalinius reikalauti atlikti tyrimus dėl galimo planuojamos ūkinės veiklos poveikio nekilnojamosioms kultūros vertybėms bei pavesti dokumentų rengėjams nustatyti vizualinius ryšius, ar planuojama ūkinė veikla netrukdytų apžvelgti nekilnojamosios kultūros vertybės.

Tačiau Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas nenumato teritorinio planavimo dokumentų derinimo su paveldosauginėmis institucijomis planuojant teritorijas, kurios patenka į kultūros paveldo objekto apsaugos zonas. Planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo įstatyme¹⁵⁶ nustatytų planuojamų ūkinių veiklų, kurių poveikis aplinkai privalo būti vertinamas, rūšių sąrašas yra nepakankamas, todėl daugėja archeologijos objektų sužalotų ar sunaikintų ūkinės veiklos, kurios dydis ir apimtis neperžengia įstatymo nustatytų ribų ar kriterijų. Be to, archeologiniai reikalavimai plėtros planuose taikomi tik registruotiems archeologijos objektams, t.y. Planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo įstatymas nereglamentuoja

¹⁵² Europos archeologijos paveldo apsaugos konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje // http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/dokumentai/2008_04_11/archo_pazyma.doc. Prisijungimo laikas: 2009-09-05

¹⁵³ Ten pat.

¹⁵⁴ Lietuvos Respublikos Aplinkos ministro 2005 m. gruodžio 23 d. įsakymas Nr. D1-636 „Dėl poveikio aplinkai vertinimo programos ir ataskaitos rengimo nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2006, Nr. 6-225

¹⁵⁵ Europos archeologijos paveldo apsaugos konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje //

http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/dokumentai/2008_04_11/archo_pazyma.doc. Prisijungimo laikas: 2009-09-05

¹⁵⁶ Lietuvos Respublikos Planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 82-1965

planuojamos ūkinės veiklos poveikio neatrastam archeologiniam paveldui, todėl jo išsaugojimas nėra užtikrintas¹⁵⁷.

Europos archeologinio paveldo apsaugos konvencija kaip vieną iš efektyviausių archeologijos paveldo apsaugos būdų numato archeologinių draustinių steigimą¹⁵⁸. Nors Lietuvoje teisinė bazė archeologinių kultūrinių draustinių steigimui yra paruošta, tačiau dar neatlikta nuodugni tokių draustinių steigimo galimybių ir poreikio analizė¹⁵⁹.

Nors didžioji dalis analizuojamos Konvencijos nuostatų teoriškai yra įteisinta LR teisės aktuose, Lietuvoje nevykdoma nuosekli ir sisteminga Konvencijos nuostatų įgyvendinimo analizė. Konvencijoje yra numatytas taikymo kontrolės mechanizmas, tačiau jis yra pernelyg abstraktus ir bendro pobūdžio¹⁶⁰. Už archeologinio paveldo apsaugą Lietuvoje atsakingos institucijos neskiria pakankamai dėmesio kompleksinės sistemos, leisiančios išspręsti archeologinio paveldo išsaugojimo problemas, sukūrimui. Lietuvoje nėra žinoma reali archeologinių paveldo objektų visumos būklė, nevyksta sistemingas naujai atrastų archeologinių objektų įtraukimas į apskaitą, informacijos kaupimas apie nelegalius kasinėjimų atvejus, muziejuose esančio archeologinio paveldo situaciją, nėra užtikrintas pakankamas archeologų dalyvavimas plėtros planų, teritorinio planavimo dokumentų rengime ir derinime¹⁶¹.

3.3. Europos architektūros paveldo apsaugos konvencija

Europos architektūros paveldo apsaugos konvencija buvo pasirašyta 1985 m. spalio 3 d. Grenadoje, o 1999 m. ratifikuota LR Seime. Konvencijoje teigiama, kad architektūros paveldas yra nepakeičiama Europos kultūrinio paveldo turtingumo ir įvairovės išraiška, neįkainojamas praeities liudytojas ir bendras visų europiečių turtas¹⁶². Kadangi kultūros paveldo apsaugos interesų objektais yra įvairūs objektai, kurių atžvilgiu yra viešųjų ir privačiųjų interesų, o apsauga brangiai kainuoja, labai svarbu pagrįsti architektūrinio paveldo apsaugos būtinumą. Tad Europos architektūros paveldo apsaugos konvencijos preambulėje konstatuota, kad kultūros paveldas skatina ekonominę, socialinę ir kultūrinę plėtrą¹⁶³.

¹⁵⁷ Europos archeologijos paveldo apsaugos konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje // http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/dokumentai/2008_04_11/archo_pazyma.doc. Prisijungimo laikas: 2009-09-05

¹⁵⁸ 1992 metų pataisyta Europos archeologijos paveldo apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1999, Nr. 100-2895

¹⁵⁹ Europos archeologijos paveldo apsaugos konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje // http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/dokumentai/2008_04_11/archo_pazyma.doc. Prisijungimo laikas: 2009-09-05

¹⁶⁰ Ten pat.

¹⁶¹ Ten pat.

¹⁶² Europos architektūros paveldo apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1999, Nr. 100-2896

¹⁶³ Ten pat.

Architektūros paveldu analizuojamoje konvencijoje laikomi istorinę, archeologinę, meninę, mokslinę, socialinę ar techninę vertę turintys paminklai (pastatai, įskaitant jų pastovios priklausomybės objektus ir priklausinius), pastatų grupės (vientisos miesto ar kaimo vietovėse esančios pastatų grupės), zonos (bendri žmogaus ir gamtos kūriniai - iš dalies sukultūrintos teritorijos)¹⁶⁴.

Pagal Konvenciją valstybės įsipareigoja užkirsti kelią saugomų vertybių nykimui, gadinimui ar griovimui, siekti, kad atsakingoms institucijoms būtų pateikiami visi saugomų paminklų arba paminklų, kurių atžvilgiu buvo inicijuotos apsaugos procedūros, nugriovimo arba pakeitimo planai, taip pat bet kokie planai, kurių įgyvendinimas paveiktų tokių paminklų aplinką, pastatų grupę, jos dalį arba zoną, ir kuriuose numatoma griauti ar statyti naujus pastatus, atlikti esminius pakeitimus, galinčius pakenkti pastatų ar apsaugos zonų savitumui¹⁶⁵. Taigi valstybės įsipareigoja įgyvendinti integruotą politiką, kuri architektūros paveldo apsaugą apibrėžtų kaip esminį miesto ir kaimo vietovių planavimo tikslą ir užtikrintų, kad į tai būtų atsižvelgiama visuose etapuose – tiek sudarant plėtros planus, tiek išduodant leidimus darbams vykdyti.

Pažymėtina, kad Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas prasilenkia su Konvencijoje esančia nuostata, kad reikalavimai turi būti taikomi ir objektams, kurių atžvilgiu apsaugos suteikimo procesas yra inicijuotas, bet neužbaigtas¹⁶⁶. Be to, Konvencijos 4 str. esantį reikalavimą, kad valstybinėms institucijoms būtų suteikta teisė reikalauti, jog saugomos vertybės savininkas atliktų reikiamus saugomo objekto tvarkymo darbus, Lietuvos įstatymai atitinka tik iš dalies, o galimybės valdžios institucijoms pačioms atlikti reikalingus darbus, jeigu savininkas jų neįvykdo, įstatymai nenumato. Minėta priemonė, kartu su nuostata, kad išleistos lėšos gali būti išieškomos iš savininko, leistų suformuoti veiksmingą apsaugos mechanizmą¹⁶⁷.

Reikalavimą suteikti galimybę priverstinai išpirkti saugomą objektą tik iš dalies atitinka LR Civilinio kodekso 4.66 straipsnis, kuriame yra numatyta galimybė objektą išpirkti tik jeigu asmuo netinkamai laiko jam nuosavybės teise priklausančius didelę istorinę, meninę ar kitokią vertę turinčius daiktus¹⁶⁸. Tokiu atveju, valstybės institucija turi įspėti savininką, kad jis nustotų netinkamai laikyti daiktus. Jeigu savininkas šio reikalavimo neįvykdo, tai pagal atitinkamos institucijos ieškinį teismas gali šiuos daiktus iš savininko paaimti valstybės nuosavybėn. Asmeniui turi būti atlyginama paaimtų daiktų vertė, kurios dydis nustatomas buvusio savininko susitarimu su

¹⁶⁴ Europos architektūros paveldo apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1999, Nr. 100-2896

¹⁶⁵ Ten pat.

¹⁶⁶ Ten pat.

¹⁶⁷ Lietuvos teisinio reglamentavimo atitikimas Europos architektūros paveldo apsaugos konvencijai //

http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=6821&p_d=11223&p_k=1. Prisijungimo laikas: 2009-09-06

¹⁶⁸ Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. VIII-1864

atitinkama institucija, o kilus ginčui - jį nustato teismas. Tuo tarpu reikalavimų dėl paminklo perkėlimo Lietuvos įstatymuose nėra, nors tai praverstų kaip krašutinė objekto išsaugojimo priemonė¹⁶⁹.

6 str. 2 d. minimas fiskalines saugojimą palengvinančias priemones atitinka NKPAI 28 str. nuostata, kad už apsaugą atsakingų institucijų reikalavimu užkonservuotų saugomų statinių valdytojams Kultūros ministro nustatyta tvarka kompensuojamos užkonservavimo išlaidos¹⁷⁰. Be to, Saugomų teritorijų įstatymo 32 str. 8 d. teigiama, jog saugomose teritorijose žemės savininkams ir valdytojams gali būti teikiamos žemės mokesčio bei kitos lengvatos įstatymų nustatytais atvejais ir Vyriausybės nustatyta tvarka¹⁷¹. Realias lengvatas nustato LR Vyriausybės nutarimas „Dėl žemės mokesčio“¹⁷², pagal kurį žemės mokestis neimamas už nacionalinių, regioninių parkų, kraštovaizdžio, draustinių teritorijų ir jų apsaugos zonų žemę, išskyrus žemės ūkio naudmenis, taip pat pastatų, kiemų, kelių ir tvenkinių užimtą žemę; archeologijos paminklų (išskyrus senamiesčių kultūrinius sluoksnius) bei istorijos paminklų (neveikiančių kapinių ir laidojimo vietų) teritorijų ir jų apsaugos zonų žemę.

Konvencijos 9 str. nuostata, kad pažeidėjas būtų įpareigojamas padarytą žalą atlyginti nugriaudamas neleistinus statyti statinius ar atstatydamas vertybę į buvusią būklę¹⁷³, atitinka NKPAI įstatymo 29 str. reikalavimai. Nors NKPAI įstatyme aptariama nuostata nustato, kad pažeidėjas turi atstatyti paveldo objektą į iki sužalojimo buvusią būklę¹⁷⁴, dažniausiai pasitenkinama administracinėmis bandomis, kurios gali siekti nuo 500 iki 1000 Lt piliečiams ir nuo 1000 iki 2000 Lt pareigūnams¹⁷⁵. Tuo tarpu LR Baudžiamojo kodekso 244 str. už Kultūros vertybių apsaugos taisyklių pažeidimus jeigu tai padaryta po to, kai kaltininkui paskirta administracinė nuobauda už tokį pat pažeidimą, arba jeigu tai sukėlė žymią žalą - numato laisvės atėmimą iki penkerių metų, arba pataisos darbus iki dvejų metų, arba baudą¹⁷⁶.

Konvencijos 14 str. esantis reikalavimas dėl struktūros, užtikrinančios įvairių apsaugą vykdančių bei ją įtakojančių institucijų bei visuomenės bendradarbiavimą¹⁷⁷ buvo įgyvendintas įsteigiant Valstybinę kultūros paveldo komisiją. Vis dėlto, norint efektyviau įgyvendinti šį

¹⁶⁹ Lietuvos teisinio reglamentavimo atitikimas Europos architektūros paveldo apsaugos konvencijai // http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=6821&p_d=11223&p_k=1. Prisijungimo laikas: 2009-09-06

¹⁷⁰ Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 153-5571

¹⁷¹ Lietuvos Respublikos Saugomų teritorijų įstatymas // Valstybės žinios. 2001, Nr. 108-3902

¹⁷² Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. rugpjūčio 3 d. nutarimas Nr. 603 „Dėl žemės mokesčio“ // Valstybės žinios. 1993, Nr. 35-804

¹⁷³ Europos architektūros paveldo apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1999, Nr. 100-2896

¹⁷⁴ Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 153-5571

¹⁷⁵ Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodeksas //

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=350266. Prisijungimo laikas: 2009-10-11

¹⁷⁶ Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741

¹⁷⁷ Europos architektūros paveldo apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1999, Nr. 100-2896

Konvencijos reikalavimą reikėtų patikslinti NKPA įstatyme bei LR Seimo patvirtintuose nuostatuose nustatytas Komisijos funkcijas¹⁷⁸.

Vis dėlto, būtina pažymėti, jog dalis Konvencijos nuostatų LR įstatymuose nėra įtvirtinta. Pavyzdžiui, LR įstatymuose nėra Konvencijoje minimų reikalavimų dėl taršos poveikio paveldui mažinimo, įpareigojimų skatinti architektūros paveldo restauravimo ir priežiūros programas, reikalavimų įpareigojančių imtis priemonių apsaugoti nuo paveldo žalojimo esant pernelyg intensyviai jo lankymui¹⁷⁹.

Taip pat nėra įteisinta galimybė vietovių planavimo procese įgalinti konservuoti ir panaudoti tam tikrus pastatus, kurie patys savaime nėra saugotini, tačiau yra vertingi dėl jų padėties miesto ar kaimo aplinkoje. Taigi būtina parengti teisės aktą, užtikrinantį Konvencijos 10 str. 4 dalies nuostatų įgyvendinimą dėl apskaitoje nesančių ir į ją nepretenduojančių kultūros paveldo objektų, tačiau turinčių vertingųjų savybių, išsaugojimo, konservavimo ir pritaikymo, taip pat reglamentuoti neregistruotų kultūros paveldo objektų efektyvią pirminę apsaugą.

3.4. Kultūros paveldo vertės visuomenei konvencija ir Vienos memorandumas

Žmogaus teisė į kultūros paveldą, kaip viena prigimtinių žmogaus teisių, yra įvardinta Kultūros paveldo vertės visuomenei konvencijoje, pasirašytoje 2005 spalio 27 d. Faro mieste Portugalijoje. Ši konvencija – tai visus iki šiol priimtus tarptautinius paveldosaugos dokumentus jungiantis bei papildantis dokumentas. Kultūros paveldo vertės visuomenei konvencijoje aptariamos kultūros paveldo naudojimo bei apsaugos aktualijos globalizacijos kontekste, kultūros paveldo vaidmuo visuomenėje. Šią konvenciją galima laikyti savotiškais paveldosaugos politikos gairėmis, kuriose nurodytos visuomenės teisės ir atsakomybė.

Kultūros paveldo vertės visuomenei konvencijoje tarptautiniu lygiu įteisinta prigimtinė žmogaus teisė į kultūros paveldą. Teisė į kultūros paveldą Konvencijoje grindžiama kaip vienos iš prigimtinių žmogaus teisių - teisės nevaržomai dalyvauti kultūriniame gyvenime, įtvirtintos Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, Tarptautiniame ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakte bei kituose nacionaliniuose bei tarptautiniuose dokumentuose, aspektas¹⁸⁰. Tai reiškia, kad nesugebėdamas tėvynėje, žmogus šias teises gali ginti Europos Žmogaus Teisių Teisme.

¹⁷⁸ Lietuvos teisinio reglamentavimo atitikimas Europos architektūros paveldo apsaugos konvencijai // http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=6821&p_d=11223&p_k=1. Prisijungimo laikas: 2009-09-06

¹⁷⁹ Europos architektūros paveldo apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1999, Nr. 100-2896

¹⁸⁰ Gražulevičiūtė – Vileniškė I. Žmogaus teisė į kultūros paveldą – viena iš prigimtinių žmogaus teisių // Kultūros paveldas ir visuomenė XXI a., nacionaliniai ir tarptautiniai aspektai. – Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006. P.10-11

Pažymėtina, kad ši Konvencija visuomenei suteikia visapusišką teisę atstovauti viešajam interesui paveldosaugos srityje.

Be to, Konvencijoje įteisinama iki tol teisės aktuose nenaudota sąvoka - „paveldo bendruomenės“¹⁸¹, kurias sudaro žmonės, vertinantys konkrečius kultūros paveldo aspektus ir norintys, kad šis paveldas būtų palaikomas ir perduodamas ateities kartoms. Taip pat įteisinamas bendras Europos paveldas, apimantis „visas Europoje esančio kultūros paveldo atmainas, kurios drauge sudaro visiems bendrą atminties, supratimo, tapatumo, sanglaudos ir kūrybiškumo šaltinį“¹⁸².

Svarbu ir tai, kad Konvencijoje akcentuojamas ne tik kultūrinis paveldo vaidmuo. Joje pabrėžiama kultūros paveldo, kaip kultūrinio bei ekonominio išteklių, teikiančio tiek ekonominę, tiek kultūrinę vertę bei teigiamai įtakojančio įvairių darnaus vystymosi aspektų įgyvendinimą, reikšmė. Kultūros paveldas Konvencijoje apibrėžiamas kaip iš praeities paveldėtas išteklių kompleksas, kurį, nepriklausomai nuo nuosavybės teisių, žmonės suvokia kaip nuolatos kintančių savo vertybių, tikėjimų bei tradicijų atspindį bei išraišką¹⁸³. Kultūros paveldo sąvoka pagal Konvenciją apima visus aplinkos aspektus, laikui bėgant susiformavusius dėl žmonių ir supančios aplinkos sąveikos. Konvencijoje pabrėžiama daugiaplanė kultūros paveldo bei jo apsaugos vertė ir reikšmė, teigiama, jog vienas iš kultūros paveldo apsaugos bei darnaus vystymosi principais pagrįsto jo naudojimo tikslų - gyvenimo kokybės gerinimas, taikios demokratinės visuomenės formavimas, darnaus vystymosi bei kultūrinės įvairovės užtikrinimas¹⁸⁴.

Analizuojama Konvencija yra kokybiškai naujas dokumentas, nes kalbama jau ne vien apie kultūros paveldo apsaugą, kurią detalai reglamentuoja darbe aptartos Europos architektūros ir Europos archeologijos paveldo apsaugos konvencijos, o apie visuomenę ir kultūros paveldo reikšmę jai. Vis dėlto, Lietuva vis dar neprisijungė prie Kultūros paveldo vertės visuomenei konvencijos, nors buvęs LR Kultūros ministras Vladimiras Prudnikovas galėjo ją pasirašyti prieš kelerius metus, dalyvaudamas Konvencijai skirtoje konferencijoje Faro mieste. Stebina tai, kad Faro konvencijos tekstas vis dar nėra išverstas į lietuvių kalbą, apie ją praktiškai nėra jokios informacijos lietuvių kalba. O juk šis dokumentas, įvardijantis įvairiapusę paveldo reikšmę bei vertę, galėtų tapti naujos integruotos paveldosaugos politikos pagrindu ir veiksmingu instrumentu, siekiant sustabdyti nenaudingą kultūros paveldui plėtrą ir trumparegišką jo naikinimą¹⁸⁵.

¹⁸¹ Convention on the Value of Cultural Heritage for Society // <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/199.htm>. Prisijungimo laikas: 2009-10-01

¹⁸² Ten pat.

¹⁸³ Ten pat.

¹⁸⁴ Ten pat.

¹⁸⁵ Gražulevičiūtė – Vileniškė I. Žmogaus teisė į kultūros paveldą – viena iš prigimtinių žmogaus teisių // Kultūros paveldas ir visuomenė XXI a., nacionaliniai ir tarptautiniai aspektai. – Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006. P.11

2005 m. gegužės 20 d. buvo priimtas ir Vienos memorandumas. Nors jis skirtas istoriniams miestams įrašytiems į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą, tačiau pateikti principai gali būti pavyzdžiu ir kitoms saugomoms teritorijoms. Memorandumas pripažįsta būtinybę spręsti modernizavimo, plėtros ir gyvenimo kokybės gerinimo uždavinius, tačiau įpareigoja tai daryti „išlaikant pagarbą kultūrai ir istorijai, stiprinant tapatumą ir socialinę sanglaudą“¹⁸⁶. Jame konstatuota, jog bet kuri struktūrinė intervencija privalo būti grindžiama nuodugniu istorinio urbanistinio kraštovaizdžio tyrimu ir analize. Numatomos intervencijos ilgalaikio poveikio ir tvarumo tyrimas turi tapti neatsiejama planavimo proceso dalimi¹⁸⁷.

Vienos memorandumu siekta pabrėžti, jog miestų istorinių centrų modernizaciją reikia priimti kaip objektyvų rinkos ekonomikos reiškinį ir vertinti kaip palankią senamiesčių atgaivinimo bei išsaugojimo galimybę. Senamiesčių vertingąsias savybes būtina išsaugoti neištumiant verslo iš miestų centrų, tačiau nukreipiant investicijas į ne tokias vertingas, bet potencialiai miesto įvaizdį galinčias gerinti teritorijas. Tuo tarpu naujoms statyboms reikia rinktis apstatytų teritorijų apleistas vietas, nes tai padėtų išsaugoti senamiesčių vertingąsias savybes ir užtikrinti miesto plėtros perspektyvas. Svarbiausiu naujos architektūros uždaviniu turėtų tapti - gyvenimo kokybės gerinimas nepadarant žalos istorinėms vertybėms¹⁸⁸.

Vis dėlto, siekiai išsaugoti kultūros paveldą dažniausiai lieka tik deklaracija. Valstybės priimti tarptautiniai įsipareigojimai dažnai yra ignoruojami, o paveldo apsaugą reglamentuojantys įstatymai bei teisės aktai - grubiai pažeidinėjami. Būtina siekti, jog į Lietuvos paveldosaugos praktiką ir teisinę sistemą būtų pilnai integruotos Europos konvencijų nuostatos bei sukurta teisinė kultūros paveldo apsaugos aplinka¹⁸⁹. Nors konvencijų nuostatos buvo svarstomos ir į jas buvo atsižvelgta rengiant Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymą, tačiau būtina, kad LR Seimas inicijuodamas pakeitimus teisės aktuose, efektyviau juos derintų su ratifikuotomis tarptautinėmis konvencijomis.

¹⁸⁶ Vienos memorandumas // <http://www.kpd.lt/lt/node/93/pdf>. Prisijungimo laikas: 2009-09-03

¹⁸⁷ Ten pat/

¹⁸⁸ Bučas J. Paveldo ir paveldosaugos samprata pasitikus XXI amžių // http://www.kamane.lt/lt/atgarsiai/architektura/archatgarsis302/atgarsis_printable. Prisijungimo laikas: 2009-09-11

¹⁸⁹ 2007 05 12 vykusios mokslinės praktinės konferencijos „Grėsmės paveldui Lietuvoje“ rezoliucija // http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/dokumentai/rastai/Rezoliucija.htm. Prisijungimo laikas: 2009-07-02

4. LIETUVOS NEKILNOJAMOJO KULTŪROS PAVELDO APSAUGOS TEISINIS REGULIAVIMAS UŽSIENIO ŠALIŲ KONTEKSTE

4.1. Kultūros paveldo apsaugos teisinis reguliavimas Lenkijoje

Svarbu pažymėti, jog iš buvusios socialistinės sistemos šalių, Lenkijoje bene labiausiai imta rūpintis kultūros paveldo likimu. Tai itin pasireiškė kilusia iniciatyva atstatyti ir restauruoti Antrojo pasaulinio karo metu beveik visiškai sunaikintus istorinių miestų, tokių kaip Varšuva ar Gdanskas, centrus. Pažymėtina, jog būtent Lenkijoje dar 1965 m. buvo įkurta Tarptautinė paminklų ir vietovių taryba - ICOMOS¹⁹⁰. To pasekoje, Lenkija tapo restauracijų technologijų lydere, iš kurios mokėsi daugelis socialistinių šalių. Be to, 1962 m. vasario 15 d. priimtą Kultūros paveldo apsaugos įstatymą¹⁹¹ pavyzdiniu laikė dauguma Europos valstybių.

Po komunizmo žlugimo Lenkijoje viena svarbiausių veiklos sričių buvo valstybinės paveldo apsaugos sistemos reforma. Lenkijoje nekilnojamojo kultūros paveldo išsaugojimui didžiausią pavojų kėlė ženklūs ekonominiai pokyčiai, patirties ir pasirengimo spręsti iškilusius sunkumus stygius, privačios nuosavybės bei finansavimo problemos. Nuosavybės restitucija Lenkijoje iki galo neišsprendė apleistų nekilnojamojo kultūros paveldo objektų apsaugos problemų, naujieji savininkai ne visada turėjo užtektinai lėšų paveldo objektų saugojimui bei priežiūrai.

Svarbu pažymėti, kad kultūros paveldo reikšmę valstybei Lenkijoje įtvirtina 1997 m. balandžio 2 d. Konstitucija¹⁹². Jos 5 str. teigiama, jog valstybė saugoja nacionalinį paveldą ir užtikrina jo apsaugą, derindama ją su darnios plėtros principais¹⁹³. Konstitucijoje taip pat įtvirtinta galimybė kiekvienam asmeniui tinkamai naudotis kultūros vertybėmis, kurios yra tautos identiteto, tęstinumo ir plėtotės šaltinis.

Pagrindiniu kultūros paveldo apsaugą reguliuojančiu įstatymu Lenkijoje yra 2003 m. liepos 23 d. priimtas Kultūros paminklų apsaugos įstatymas¹⁹⁴. Jame apibrėžta kultūros paveldo samprata,

¹⁹⁰ Polish national committee of international council on monuments and sites // <http://www.icomos-poland.org/english.html>. Prisijungimo laikas: 2009-09-07

¹⁹¹ Law on Culture Property Protection // <http://www.icrc.org/ihl-nat.nsf/a24d1cf3344e99934125673e00508142/9271d8c654fd0ee6c1256aea00283b03!OpenDocument>. Prisijungimo laikas: 2009-10-01

¹⁹² The Constitution of the Republic of Poland // <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>. Prisijungimo laikas: 2009-10-04

¹⁹³ Ten pat.

¹⁹⁴ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami // <http://www.kobidz.pl/app/site.php5/getFile/4561>. Prisijungimo laikas: 2009-10-04

nurodyta jo apsaugos ir priežiūros tvarka bei sąlygos, restauravimo, konservavimo, statybos darbų finansavimo sistema.

Kultūros paminklų apsaugos įstatyme kultūros paveldo objektai skirstomi į kultūros turtus ir relikтус. Kultūros turtais laikomiems kultūros paveldo objektams yra ruošiama mokslinė dokumentacija, jie registruojami, prižiūrimi vadovaujantis specialiomis konservavimo ir restauravimo metodikomis. Teisinė apsauga užtikrinama tik tam tikriems kultūros turtams – relikтус. Kultūros turtai – tai „kilnojamieji ir nekilnojamieji daiktai, savo istorine, moksline ar menine verte svarbūs tautos raidai“¹⁹⁵, tuo tarpu „reliktai“ - tai į Nacionalinių paminklų registrą įtraukti kultūros turtai¹⁹⁶.

Lenkijoje Kultūros ministras yra tiesiogiai atsakingas už Kultūros paveldo apsaugą, skiria Vyriausiąjį paminklų inspektorių. Visi darbai kultūros paveldo teritorijose gali būti atliekami tik gavus raštišką Regioninio paminklų inspektoriatu leidimą. Konsultacine institucija, patariančia Kultūros ministrui svarbiausiais kultūros paveldo apsaugos klausimais, yra Paminklų apsaugos taryba, kurią sudaro 20 kultūros paveldo specialistų – universitetų profesorių, ekspertų, besispecializuojančių architektūros, meno istorijos ir restauravimo srityse¹⁹⁷. Kalbant apie už kultūros paveldo apsaugą atsakingas institucijas, taip pat vertėtų išskirti Lenkijos kultūros ministerijoje esančius departamentus. Vienas jų – Istorinių paminklų apsaugos departamentas - saugo kultūros paveldo objektus šalyje, antrasis – Nacionalinio paveldo departamentas yra atsakingas už kultūros paveldo apsaugą užsienyje¹⁹⁸.

Lenkijoje kultūros paveldo apsauga ir priežiūra rūpinasi bei ją koordinuoja dar 1961 m. įsteigtas Reliktų dokumentacijos centras, kuris 2007 m. buvo pervadintas į Valstybinį tyrimų ir dokumentacijos centrą¹⁹⁹. Pagrindinis jo tikslas – formuoti ir įgyvendinti kultūros paveldo apsaugos valstybinę politiką. Centras yra atsakingas už kultūros paveldo apsaugos ir dokumentacijos sistemos parengimą ir įgyvendinimą, Nacionalinį paminklų registrą, istorinius tyrimus paveldo objektuose. Be to, Valstybinio tyrimų ir dokumentacijos centro kompetencijoje yra paraiškų skelbti vertingus objektus saugomais teikimas Kultūros ministrui²⁰⁰.

¹⁹⁵ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami // <http://www.kobidz.pl/app/site.php5/getFile/4561>. Prisijungimo laikas: 2009-10-04

¹⁹⁶ Ten pat.

¹⁹⁷ Pilipavičius V., Vilkevičiūtė J. Kultūros paveldo apsauga bei teisinis reglamentavimas Lietuvoje ir Lenkijoje // Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai: mokslo darbai. 2008, Nr.13(2)

¹⁹⁸ Poland competent institutions //

http://www.european-heritage.net/sdx/herein/national_heritage/voir.xsp?id=4.1.1_PL_en. Prisijungimo laikas: 2009-10-05

¹⁹⁹ Statut Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków (2007) //

<http://www.kobidz.pl/app/site.php5/Show/2.html> . Prisijungimo laikas: 2009-10-03

²⁰⁰ Ten pat.

Valstybinį tyrimų ir dokumentacijos centrą sudaro Paminklų apsaugos strategijų, Edukacijos ir propagavimo bei Administracijos departamentai. Centras palaiko glaudžius ryšius su kultūros vertybių savininkais, paveldo apsauga bei tvarkymu užsiimančiomis institucijomis, užsienio ir tarptautinėmis organizacijomis, kurių veikla susijusi su paveldo apsauga. Kultūros paveldo apsaugos politikos vykdymui reikšmingą įtaką turi regioniniai Valstybinio tyrimų ir dokumentacijos centro teritoriniai padaliniai Gdanske, Liubline, Krokuvoje, Poznanėje, Torūnėje, Varšuvoje, Vroclave, kurie inventorizuoja ir tiria Lenkijos istorinių regionų kultūrinį paveldą²⁰¹.

Lenkijoje taip pat veikia Viešųjų meno kolekcijų apsaugos centras, kuris kartu su muziejais, bibliotekomis ir archyvais saugo kultūros paveldą nuo nusikalstamų veikų ir stichinių nelaimių. Tuo tarpu Tarptautinis kultūros centras Krokuvoje vadovauja kultūros paveldo apsaugos moksliniams ir edukaciniams projektams, didžiausią dėmesį skirdamas Centrinės Europos regionui. Su kultūros paveldo apsauga tiesiogiai yra susijusi ir valstybinė Aplinkos apsaugos taryba bei valstybinė Gamtos apsaugos taryba²⁰².

Lenkijoje nekilnojamosios kultūros paveldo vertybės priklauso valstybei, religinėms institucijoms arba privatiems asmenims. Kultūros paminklų apsaugos įstatyme pažymima, kad šalies vyriausybė ir vietos valdžios institucijos turi suteikti organizacinę pagalbą ir finansinę paramą saugant kultūros paveldą²⁰³. Nekilnojamojo kultūros paveldo savininkai turi saugoti bei prižiūrėti jiems priklausančius kultūros paveldo objektus. Už tai jiems taikomos lengvatos ir kompensacijos, jie atleidžiami nuo žemės mokesčio.

Kadangi XX a. antroje pusėje daugelis didžiausių istorinę vertę turėjusių paveldo objektų Lenkijoje buvo paimti į valstybės nuosavybę, žlugus socialistinei sistemai jie liko be šeimininkų. Tai sukėlė didžiulę grėsmę nekilnojamojo kultūros paveldo objektų išlikimui bei apsaugai. Vis dėlto, XXI a. pradžioje Lenkijoje kultūros paveldo vertybių būklė yra pakankamai gera – nors kai kurie kultūros paveldo objektai vis dar laukia investicijų iš privačių struktūrų, didžioji jų dalis yra sutvarkyta.

²⁰¹ Statut Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków (2007) //

<http://www.kobidz.pl/app/site.php5/Show/2.html> . Prisijungimo laikas: 2009-10-03

²⁰² Pilipavičius V., Vilkevičiūtė J. Kultūros paveldo apsauga bei teisinis reglamentavimas Lietuvoje ir Lenkijoje // Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai: mokslo darbai. 2008, Nr.13(2)

²⁰³ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami // <http://www.kobidz.pl/app/site.php5/getFile/4561>. Prisijungimo laikas: 2009-10-04

4.2. Kultūros paveldo apsaugos teisinis reguliavimas Didžiojoje Britanijoje

Pagrindiniai teisės šaltiniai Didžiojoje Britanijoje yra Parlamento priimti įstatymai (vadinamieji parlamento aktai), Europos bendrijos teisė, įstatymus lydintys teisės aktai bei kiti antrinės teisės aktai ir teismo sprendimais sukurta bendroji teisė²⁰⁴. Iškilus skirtingų teisės šaltinių kolizijoms, jos sprendžiamos teismuose.

D. Britanijoje dar 1882 m. buvo priimtas Senovės paminklų įstatymas. Jis, kaip ir daugelis kitų ankstyvųjų teisės aktų, buvo neefektyvus, nes trūko veiksmingos priežiūros sistemos, valdžios noro taikyti sankcijas ir patraukti nusižengusius baudžiamojon atsakomybėn. Be to, kai pelnas, gaunamas rekonstruojant saugotiną vietą, buvo daug didesnis nei baudos skiriamos už pažeidimą, net priėmus įstatymą, buvo sunku apsaugoti kultūros paminklus.

Bet kuris asmuo, vietiniai valdžios organai ar organizacijos D. Britanijoje gali siūlyti įtraukti pastatą į paveldo sarašą. Kuriuos pastatus įtraukti į registrą sprendžia Valstybės kultūros, žiniasklaidos ir sporto departamentas²⁰⁵. Pagrindiniai vertinimo kriterijai pagal kuriuos kultūros paveldo objektai yra įtraukiami į sąrašus yra:

- architektūrinė vertė – pastatai, nacionaliniu požiūriu svarbūs dėl architektūrinio sumanymo, meistriškumo, puošybos, taip pat ypatingi savo tipu ar konstrukcijomis;
- istorinė vertė – pastatai, atspindintys svarbią šalies socialinę, ekonomikos, kultūros ar karo istoriją;
- valstybinės svarbos pastatai, atspindintys istorinius ryšius;
- pastatų grupės, kurios yra architektūrinio ar istorinio komplekso dalis ir laikytinos tam tikro laikotarpio architektūros sprendinių pavyzdžiais - aikštės, senamiesčiai, kaimai²⁰⁶.

Taip pat labai svarbiu kriterijumi laikomas amžius. Nors įvairiais istoriniais laikotarpiais statiniai galėjo būti restauruoti ar atkurti, jų amžius yra nesunkiai nustatomas. Į saugomų objektų sąrašus pagal amžiaus cenzą įtraukiami pastatai D. Britanijoje skirstomi į penkias grupes:

1. Visi pastatai, pastatyti iki 1700 m., nesvarbu, kokios būklės jie yra dabar.
2. Dauguma pastatų, pastatytų 1700–1840 m.
3. 1840–1914 m. pastatyti tik geros būklės, žymiausių architektų projektuoti pastatai, iš esmės nepakeisti ir dėl kokios nors priežasties keliantys visuomenės susidomėjimą.
4. 1914–1939 m. pastatyti geros būklės pastatai.

²⁰⁴ Europos teisminis tinklas civilinėse ir komercinėse bylose //

http://ec.europa.eu/civiljustice/legal_order/legal_order_eng_lt.htm. Prisijungimo laikas: 2009-10-06

²⁰⁵ Šulskaitė Ž. Lietuvos architektūros paveldo apskaita šiandien // Mokslas – Lietuvos ateitis. 2009, Nr.5. P.81

²⁰⁶ Ten pat.

5. Po 1939 m. statyti statiniai įtraukiami tik išimtiniais atvejais, jei yra įrodytas jų reikšmingumas²⁰⁷.

Pastatai pagal reikšmingumą D. Britanijoje yra skirstomi į tam tikras grupes:

I laipsnio – išimtinės svarbos pastatai (2 procentai visų pastatų įtrauktų į sąrašus);

II" laipsnio – ypatingai svarbios reikšmės pastatai (4 procentai visų pastatų įtrauktų į sąrašus);

II laipsnio – svarbūs pastatai, kurių išsaugojimui imamasi visų priemonių;

III laipsnio – į registrą įrašyti, tačiau įstatymo neapibrėžti ir valstybės nesaugomi pastatai²⁰⁸.

Kartu su Valstybės kultūros, žiniasklaidos ir sporto departamentu už kultūros paveldo apsaugą šalyje yra atsakinga Anglijos istorinių pastatų ir paminklų komisija, geriau žinoma „Anglijos paveldo“ vardu (panašiu principu Prancūzijoje veikia organizacija „Istoriniai paminklai“). Gaudama finansavimą iš Vyriausybės, ši institucija yra oficialus Vyriausybės patarėjas kultūros paveldo klausimais, o jos teisės ir pareigos yra nurodytos 1983 m. priimtame Nacionalinio paveldo įstatyme²⁰⁹. „Anglijos Paveldas“, bendradarbiaudamas su savanoriškomis organizacijomis ir privačiu sektoriumi, daro įtaką politiniams sprendimams ir jų įgyvendinimui kultūros paveldo apsaugos srityje. Jos nariai renkami atsižvelgiant į žinias, patirtį, interesus ir įtakingumą šalyje.

Paveldo apsauga D. Britanijoje taip pat glaudžiai susijusi su Miesto ir kaimo planavimo organizacija. Šioje veikloje remiamasi 1971 m. priimtu Miesto ir kaimo planavimo aktu²¹⁰. Kiekvienam reikšmingesniam plėtojimui reikalingas planavimo leidimas, kurį suteikia rajono arba miesto taryba. Tarybose yra istorinių pastatų sąrašai, jose dirba kultūros paveldo apsaugos specialistai. Net mažiausi saugomųjų sąrašuose esančių senamiesčių centrų, pastatų, kaimų pakeitimai gali būti daromi tik gavus tarybos sutikimą. Jei pastatą reikia tvarkyti, taryba užsako darbus, o savininkas už tai sumoka.

Svarbią vietą D. Britanijoje užima savanoriškos draugijos. Kai kurios iš jų - „Ižymių objektų globa“, „Nacionalinė globa“, „Viktorijos draugija“, „Senovės paminklų draugija“, „Senovės pastatų apsaugos draugija“ - itin gausios ir įtakingos. Šios draugijos turi teisę susipažinti ir pagal savo kompetenciją vertinti siūlymus, susijusius su į paveldo sąrašą įtrauktais statiniais ir paminklais. Kadangi draugijoms dažniausiai vadovauja mokslininkai, patyrę specialistai, jos teikia

²⁰⁷ Ashworth G., Howard P. Europos paveldas. Planavimas ir valdymas. - Vilnius: Versus aureus, 2008. P.59

²⁰⁸ Šulskaitė Ž. Lietuvos architektūros paveldo apskaita šiandien // Mokslas – Lietuvos ateitis. 2009, Nr.5. P.82

²⁰⁹ National Heritage Act 1983 // http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1983/pdf/ukpga_19830047_en.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-09-28

²¹⁰ Town and country planning act 1971 // http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1971/pdf/ukpga_19710078_en.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-09-28

profesionaliūs patarimus kitų istorinių pastatų savininkams²¹¹. Veikla šiose draugijose yra vienas iš būdų patyrusiems mokslininkams kontroliuoti paveldo apsaugos reikalus, nesudėtingomis demokratinėmis procedūromis ginti savo interesus.

Kaip ryškiausią pavyzdį galima išskirti dar 1895 m. įkurtą „Nacionalinės globos“ organizaciją, vienijančią daugiau nei du milijonus narių. Organizacijos pagrindinis tikslas yra įsigyti vertingų kraštovaizdžių žemes ir vietas, kurioms iškyta pavojus²¹². Įsigijusi daug kaimo dvarų su kolekcijomis, nekilnojamuoju turtu ir kaimais, „Nacionalinės globos“ organizacija yra viena iš daugiausiai žemių valdančių organizacijų D. Britanijoje.

Pažymėtina, kad dauguma kultūros paveldo objektų D. Britanijoje priklauso privatiems asmenims, ir tik maža dalis - valstybei. D. Britanijoje jau nuo XX a. vid. buvo suvokta, kad norint užtikrinti įstatymų bei kitų teisės aktų veiksmingumą, saugant kultūros paveldą, labai svarbu užtikrinti valstybinio ir privataus sektoriaus bendradarbiavimą. D. Britanijoje veikia programos pagal kurias asmenys, skyrę lėšų kultūros paveldo išsaugojimui, dalį jų gali susigrąžinti, todėl investicijos iš kitų valstybinių ir privačių šaltinių yra pakankamai dažnas reiškinys²¹³. Darytina išvada, kad D. Britanijoje paveldo vertybių savininkai privalo atsižvelgti į visuomenės interesus, o už paveldo apsaugą atsakingos institucijos tarpininkauja reglamentuodamos abiejų šalių teises ir pareigas disponuojant paveldu.

4.3. Kultūros paveldo apsaugos teisinis reguliavimas Ispanijoje

Poreikis saugoti kultūros paveldą Ispanijoje kilo Apšvietos laikotarpiu, atsiradus istorinei sąmonei ir pagarbai praeičiai. 1738 m. buvo įkurta Karališkosios istorijos, o 1752 m. - Menų akademijos - pirmosios įstaigos Ispanijoje, atsakingos už nacionalinio paveldo išsaugojimą²¹⁴. Vis dėlto, XIX a. pr. kilęs Pilietinis karas turėjo pražūtingų padarinių paveldui - jis buvo grobstomas ir griauamas. Iki XX a. pr. Ispanijos gyventojai nebuvo skatinami saugoti paveldą, o jų savininkai - užkraunami didelėmis išlaidomis ir apribojimais.

1915 m. buvo priimtas Istorinių ir meno paminklų apsaugos įstatymas, kuriame paveldas jau suprantamas kaip objektų visuma. XX a. antroje pusėje augant pramonei, Ispanija neišvengė pasaulinio ekonomikos bumo įtakos, kurio rezultatai turėjo neigiamų padarinių paveldui. Kylant Ispanijos ekonomikai, įvyko demografinis sprogdimas, daug kaimų liko apleisti, o miestai nevaldomai

²¹¹ Ashworth G., Howard P. Europos paveldas. Planavimas ir valdymas. - Vilnius: Versus aureus, 2008. P.193

²¹² Ten pat. P.194

²¹³ United Kingdom financial policy //

http://www.european-heritage.net/sdx/herein/national_heritage/voir.xsp?id=3.3.2_UK_en. Prisijungimo laikas: 2009-09-29

²¹⁴ Ashworth G., Howard P. Europos paveldas. Planavimas ir valdymas. - Vilnius: Versus aureus, 2008. P.175

augo. Dėl šių priežasčių daugelyje Ispanijos miestų vertingi istoriniai pastatai nebuvo saugojami, o tradicinės miestų erdvės - keičiamos²¹⁵.

Po Franko mirties, 1978 m. gruodžio 27 d. priėmus naują Ispanijos Konstituciją²¹⁶, kultūros paveldo apsaugos sistemoje įvyko permainos. Ispanijoje atsirado daug aktyvių žmonių, kuriuos veikti skatino didėjantis paveldo vertinimas, išaugęs teismų, bibliotekų, muziejų ir universitetų rūmų poreikis. Pagal Ispanijos Konstituciją valstybė užtikrina paveldo apsaugą, konservavimą ir skatina jo gausėjimą. Viešojo intereso bei viešos ir privačios nuosavybės atskyrimas Ispanijoje suteikė galimybę visiems naudotis kultūros paveldu.

XX a. 8 deš. šalį suskirsčius į savivaldos regionus, didesnė atsakomybė už paveldo apsaugą teko savivaldybėms. Nuo XVIII a. tik valstybei suteiktą įpareigojimą saugoti paveldą perdavus savivaldos autonominėms bendruomenėms, paveldo administravimas buvo decentralizuotas. Nuo 1990 m. autonominės bendruomenės įgavo teisę priimti vien savo regionui skirtus paveldo įstatymus. Po reformų naujosios vietinės administracijos reikėjo simbolinių pastatų, todėl buvo pradėta restauruoti istorinius kompleksus ir pastatus, kurie iki tol buvo apleisti arba naudojami kitiems tikslams, taip pat pagreitėjo Ispanijos nekilnojamojo kultūros paveldo konservavimo procesas²¹⁷.

Atsižvelgiant į augančią kultūros paveldo svarbą, 1985 m. birželio 25 d. buvo priimtas Ispanijos istorinio palikimo įstatymas²¹⁸, su nežymiais pakeitimais galiojantis iki šiol. Pagrindinis įstatymo tikslas buvo suvienodinti visą teisinę sistemą, iki tol egzistavusias skirtingas taisykles, suderinti naująjį įstatymą su tarptautinėmis direktyvomis ir išspręsti po reformų kilusias problemas.

Ispanijos istorinio palikimo įstatyme, kurį sudaro 79 straipsniai, tvirtinama, kad Ispanijos istorinis paveldas yra kolektyvinis turtas, kuriame atsispindi ispanų tautos istorinis indėlis į pasaulio kultūrą²¹⁹. Įstatyme buvo apibrėžta paveldo sąvoka, juo laikomi nekilnojamieji ir kilnojamieji meniniai, istoriniai, archeologiniai, etnologiniai, moksliniai ir technologiniai objektai, archeologinės vietovės ir teritorijos.

Apibrėžus paveldo sampratą, pradėta kurti teisinė bazė jo valdymui kontroliuoti. Kultūros paveldo išsaugojimą ir priežiūrą turėjo palengvinti įkurta Istorinio paveldo Taryba, sudaryta iš visų autonominių bendruomenių atstovų ir koordinuojanti Vyriausybės ir autonominių bendruomenių veiklą kultūros paveldo srityje. Valdžios institucijos Ispanijoje turi užtikrinti kultūros paveldo

²¹⁵ Ashworth G., Howard P. Europos paveldas. Planavimas ir valdymas. - Vilnius: Versus aureus, 2008. P.176

²¹⁶ Spanish constitution of December 27, 1978 // http://www.senado.es/constitu_i/index.html. Prisijungimo laikas: 2009-10-11

²¹⁷ Ashworth G., Howard P. Europos paveldas. Planavimas ir valdymas. - Vilnius: Versus aureus, 2008. P.176

²¹⁸ Law 16/1985, of June 25, on Spanish Historical Heritage //

http://www.unesco.org/culture/natlaws/media/pdf/spain/spa_law_16_1985_engtof.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-10-11

²¹⁹ Ten pat.

objektų konservavimą, gerinti būklę, rūpintis, kad jie būtų prieinami lankytojams. Tuo tarpu miestų ir miestelių tarybų dalyvavimą saugant paveldą daugiausiai lemia generaliniai planai ir finansavimo taisyklės, taip pat būtinybė bendrauti su centrine ir autonomine administracija pastebėjus, jog paveldo objektui iškilo pavojus²²⁰.

Ispanijoje kultūros paveldo objektus vertina ir į vertybių registrą įtraukia autonominės savivaldos bendruomenės. Aukščiausio laipsnio apsauga Ispanijoje užtikrinama tiems paveldo objektams - statiniams, istoriniams miestų centrams ir jų apylinkėms, archeologinėms vietovėms, kurie yra įtraukti į labai vertingų istoriniu, meniniu, kultūriniu arba gamtiniu požiūriu objektų sąrašą²²¹. Saugomų objektų savininkai privalo leisti už paveldo apsaugą atsakingoms institucijoms juos tikrinti, tyrinėti mokslininkams ir bent keturias dienas per mėnesį lankyti visuomenei. Be to, savininkai privalo pranešti, jei keičiasi kultūros paveldo objekto valdytojai²²².

Nekilnojamieji kultūros paveldo objektai Ispanijoje skirstomi į paminklus, sodus, istorinius kompleksus, vietoves bei archeologines zonas. Taryba, kurios teritorijoje yra saugomi objektai, privalo sudaryti specialų istorinių kompleksų, istorinių vietovių ir archeologinių zonų saugojimo planą. Jų renovavimas bei aplinkos keitimas yra suvaržytas, be leidimų saugomų objektų negalima griauti²²³. Pagal Ispanijos istorinio palikimo įstatymą, valdžios įstaigos turi visais įmanomais techniniais būdais saugoti ir gerinti objektų būklę, griežtai draudžiama perstatinėti istorinius pastatus, "išskyrus tuos atvejus, kai panaudojamos originalios jų dalys ir galima parodyti autentiškumą"²²⁴. Tuo tarpu bet kokie priestatai yra leidžiami tik tada, jei yra būtini pastato stabilumui išlaikyti²²⁵.

Svarbu pažymėti, kad Ispanijos istorinio palikimo įstatyme ne tik apibrėžiamas teisinis paveldo saugojimo pagrindas, bet minimos ir mokesčių lengvatos, kurios turi skatinti kultūros paveldo objektų saugojimą bei konservavimą. Pavyzdžiui, yra numatytas įsipareigojimas skirti vieną procentą iš kiekvieno viešųjų darbų biudžeto projekto paveldo konservavimo ir restauravimo darbams²²⁶.

²²⁰ Ashworth G., Howard P. Europos paveldas. Planavimas ir valdymas. - Vilnius: Versus aureus, 2008. P.179

²²¹ Ten pat. P.33

²²² Law 16/1985, of June 25, on Spanish Historical Heritage //

http://www.unesco.org/culture/natlaws/media/pdf/spain/spa_law_16_1985_engtof.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-10-11

²²³ Ashworth G., Howard P. Europos paveldas. Planavimas ir valdymas. - Vilnius: Versus aureus, 2008. P.181

²²⁴ Law 16/1985, of June 25, on Spanish Historical Heritage //

http://www.unesco.org/culture/natlaws/media/pdf/spain/spa_law_16_1985_engtof.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-10-11

²²⁵ Ashworth G., Howard P. Europos paveldas. Planavimas ir valdymas. - Vilnius: Versus aureus, 2008. P.182

²²⁶ Law 16/1985, of June 25, on Spanish Historical Heritage //

http://www.unesco.org/culture/natlaws/media/pdf/spain/spa_law_16_1985_engtof.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-10-11

IŠVADOS

Tyrimo eigoje atlikus teisės aktų, reguliuojančių nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugą, analizę, nustačius kaip tarptautinių konvencijų nuostatos yra integruotos į LR teisės aktus, išanalizavus nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugoje dalyvaujančių institucijų kompetenciją bei užsienio šalių praktiką šioje srityje, galima daryti tokias išvadas:

1. Valstybinę kultūros paveldo politiką Lietuvoje formuoja Lietuvos Respublikos Seimas, Vyriausybė ir Valstybinė kultūros paveldo komisija. Už nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos valstybinį administravimą atsako LR Kultūros ministras, įgaliojantis ministerijos padalinius bei institucijas atlikti kultūros paveldo apsaugos funkcijas. Pagrindines įstatymuose įtvirtintas nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos administravimo funkcijas atlieka Kultūros paveldo departamentas prie Kultūros ministerijos, jo teritoriniai padaliniai, savivaldybės.

2. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės programose kultūros paveldo apsauga laikoma viena iš prioritetinių sričių. LR Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatyme yra įtvirtinta valstybės ir paveldo savininkų bei naudotojų atsakomybė už kultūros paveldo apsaugą. Nors Lietuvoje yra pakankamai nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugą reguliuojančių teisinių dokumentų, tačiau atskiri jų straipsniai įgyvendinami neefektyviai.

3. Viena svarbiausių dabartinės paveldo apsaugos sistemos neefektyvaus veikimo priežasčių – viešojo ir privataus intereso susidūrimas, nesuradimas būdų kaip šią problemą išspręsti visiems priimtinu būdu, taip pat tebeišliekanti pakankamai pasyvi visuomenės pozicija paveldosaugos srityje.

4. Lietuvoje nėra aiškiai atskirtos valstybės ir savivaldos funkcijos, finansavimo šaltiniai ir atsakomybė paveldosaugoje. Tiek savivaldybėms, tiek Kultūros paveldo departamentui yra priskirta daug funkcijų, kurios dubliuojasi. Tai būtų pateisinama tik tuomet, jeigu įstatymas tiksliai apibrėžtų, už kuriuos objektus yra atsakingos savivaldybės, o už kuriuos Kultūros paveldo departamentas.

5. Po Kultūros paveldo inspekcijos panaikinimo 1995 m. nebeliko nepriklausomos kontrolės mechanizmo, kontrolės funkciją atliekantis Kultūros paveldo departamentas, kontroliuoja ir savo veiklą. Dėl šių priežasčių yra sunkiai įgyvendinamas asmeninis valstybės pareigūnų atsakomybės principas. Kultūros paveldo departamento tarnautojai, kurių veikla sudaro sąlygas sistemingam kultūros paveldo žalojimui ir naikinimui, dažniausiai nesulaukia jokių sankcijų.

6. Į Lietuvos Respublikos įstatymus nėra tinkamai integruotos Europos konvencijų, reguliuojančių kultūros paveldo apsaugą, nuostatos. Nors didžioji dalis konvencijų nuostatų

teoriškai yra įteisinta teisės aktuose, tačiau praktinis konvencijų nuostatų įgyvendinimas Lietuvoje nėra efektyvus.

7. XX a. septintame - devintame dešimtmetyje išleisti kultūros paveldo apsaugos įstatymai daugelyje Europos valstybių buvo įgyvendinami lėtai. Vėliau, užuot leidus naujus įstatymus, dažniausiai tenkintasi ankstesniųjų išplėtimu ir papildymu. Siekiant išsaugoti kultūros paveldą, užsienio valstybėse įvairiais būdais ir priemonėmis siekiama skatinti paveldo savininkų ir naudotojų interesą paveldo vertybėms. Rūpintis jomis savininkai skatinami įvairiomis mokesčių lengvatomis, kuriomis rinkos kompensacinių priemonių mechanizmais.

PASIŪLYMAI

1. Inicijuoti pataisas teisės aktuose (Lietuvos Respublikos Vietos savivaldos ir Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymuose), kad būtų užtikrinta asmeninė valstybės tarnautojų ir kultūros paveldo vertybių savininkų atsakomybė už sprendimus ir veiklą, kuria padaroma žala paveldo objektui.

2. Įsteigti Kultūros paveldo inspekciją, kuri būtų tiesiogiai atskaitinga LR Seimui ir Prezidentui, nes Kultūros ministerijai pavaldus Kultūros paveldo departamentas nėra pajėgus veiksmingai kontroliuoti paveldo apsaugą ir savo paties veiklą.

3. Užtikrinti, kad nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugą reglamentuojantys teisės aktai būtų suderinti tarpusavyje, inicijuojant jų patikrą tarpusavio suderinamumo ir antikorupcijos požiūriais, bei pateikiant būtinas pataisas.

4. Atskirti Kultūros paveldo departamento ir savivaldybių funkcijas bei atsakomybę paveldosaugoje, nes LR Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatyme šioms institucijoms priskirtos funkcijos dubliuojasi.

5. Didinti Kultūros paveldo departamento teritoriniuose padaliniuose ir savivaldybėse dirbančių specialistų skaičių, kad jie sugebėtų vykdyti įstatymuose nustatytas funkcijas.

6. Užtikrinti, kad Seimo, Prezidento ir Vyriausybės eksperto ir patarėjo nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos politikos klausimais - Valstybinės kultūros paveldo komisijos - sprendimų įgyvendinamas būtų visiems privalomas.

7. Siekti, kad Lietuvos Respublika prisijungtų prie visus iki šiol priimtus tarptautinius paveldosaugos dokumentus jungiančios bei papildančios Kultūros paveldo vertės visuomenei Konvencijos.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. Norminė literatūra:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014
2. Kultūros paminklų apsaugos įstatymas (1940) // Vyriausybės žinios, 1940, Nr. 720
3. Kultūros paminklų apsaugos įstatymas (1967 m.) // http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=883&p_d=8576&p_k=1#ISTATYMAS
4. Lietuvos Respublikos Apskrities valdymo įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. I-707
5. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741
6. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. VIII-1864
7. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl pataisytos 1992 metų Europos archeologijos paveldo apsaugos konvencijos ratifikavimo“ // Valstybės žinios. 1999, Nr. 100-2890
8. Lietuvos Respublikos Kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 14-352
9. Lietuvos Respublikos Kultūros paveldo apsaugos inspekcijos Laikinasis įstatymas // Valstybės žinios. 1990, Nr. 566
10. Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 153-5571
11. Lietuvos Respublikos Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 1995, Nr.3-37
12. Lietuvos Respublikos Planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 82-1965
13. Lietuvos Respublikos Saugomų teritorijų įstatymas // Valstybės žinios. 1993, Nr. 63-1188; 2001, Nr. 108-3902
14. Lietuvos Respublikos Statybos įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 32-788
15. Lietuvos Respublikos Vietos savivaldos įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. I-533; 2004, Nr. I-533
16. LTSR istorijos ir kultūros paminklų apsaugos ir naudojimo įstatymas (1977 m.) // http://www3.seimas.lt/pls/inter/w5_show?p_r=883&p_d=8577&p_k=1
17. Valstybės Archeologijos Komisijos įstatymas (1919 m.) // http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=883&p_d=8574&p_k=1#AKistatymas
18. Valstybinės kultūros paveldo komisijos įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 153-5572

19. Aštuntosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa // http://www.lrv.lt/bylos/vyriausybes/po_1990_8_programa.pdf
20. Dešimtosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa // <http://www.lrv.lt/bylos/vyriausybes/10-programa.pdf>
21. Devintosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa // http://www.lrv.lt/bylos/vyriausybes/po_1990_9_programa.pdf
22. Dvyliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa // <http://www.lrv.lt/bylos/vyriausybes/12-vyr-dok/12-programa.pdf>
23. Keturioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa // <http://www.lrv.lt/bylos/vyriausybes/14-vyr-dok/14-programa.pdf>
24. Kultūros paminklams apsaugoti įsakymas // Tarybų Lietuva. 1940, Nr.5
25. Kultūros paveldo centro nuostatai // <http://www.kpc.lt/index.php?Lang=34&ItemId=27630>
26. Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos nuostatai // http://www.heritage.lt/t_aktai/kpd/07_259.htm
27. Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodeksas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=350266
28. Lietuvos Respublikos Aplinkos ministro 2005 m. gruodžio 23 d. įsakymas Nr. D1-636 „Dėl poveikio aplinkai vertinimo programos ir ataskaitos rengimo nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2006, Nr. 6-225
29. Lietuvos Respublikos Kultūros ministro 2005 m. balandžio 15 d. įsakymas Nr. ĮV-149 „Dėl nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybų pavyzdinių nuostatų patvirtinimo“ // <http://www.kpd.lt/lt/node/326/pdf>
30. Lietuvos Respublikos Kultūros ministro 2005 m. balandžio 20 d. įsakymas Nr. ĮV-157 „Dėl privačios nuosavybės – prieinamų visuomenei lankyti valstybės saugomų nekilnojamojo kultūros paveldo objektų tvarkomųjų paveldosaugos darbų išlaidų kompensavimo taisyklių patvirtinimo“ // <http://www.kpd.lt/lt/node/333>
31. Lietuvos Respublikos Kultūros ministro 2005 m. birželio 30 d. įsakymas Nr. ĮV-318 „Dėl nekilnojamojo kultūros paveldo objektų stebėsenos taisyklių patvirtinimo“ // <http://www.kpd.lt/lt/node/357>
32. Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. lapkričio 12 d. nutarimas IX-1187 „Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 113-5029
33. Lietuvos Respublikos Valstybinės kultūros paveldo komisijos nutarimas dėl savivaldybių veiklos kultūros paveldo apsaugos srityje // http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/dokumentai/2007_12_14/SavivaldProj2.doc

34. Lietuvos Respublikos Valstybinės kultūros paveldo komisijos pirmininko 2005 m. kovo 7 d. įsakymas Nr. V-02-(1.3.) „Dėl valstybinės kultūros paveldo komisijos administracijos nuostatų patvirtinimo“ // http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/dokumentai/Administracijos_nuostatai.doc
35. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1990 m. gegužės 24 d. nutarimas Nr.176 „Dėl Paminklotvarkos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės įsteigimo“ // Valstybės žinios. 1990, Nr. 17-460
36. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1990 m. gruodžio 11 d. nutarimas Nr.375 „Dėl istorinę ir kultūrinę vertę turinčių kultūros paveldo objektų, nesančių kultūros paminklų sąrašuose, apsaugos užtikrinimo“ // Valstybės žinios. 1991, Nr. 1-10
37. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. rugpjūčio 3 d. nutarimas Nr. 603 „Dėl žemės mokesčio“ // Valstybės žinios. 1993, Nr. 35-804
38. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 11 d. nutarimas Nr.1160 „Dėl Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos patvirtinimo ir įgyvendinimo“ // Valstybės žinios. 2003, Nr. 89-4029
39. LTSR MT 1948 m. spalio 14 d. nutarimas Nr. 184 „Dėl priemonių kultūros paminklų apsaugai pagerinti“// LTSR AT ir MT žinios. 1949, Nr. 8
40. Penkioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa// http://www.lrv.lt/bylos/vyriausybes/15_vyr_programa.pdf
41. Pirmosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa // http://www.lrv.lt/bylos/vyriausybes/po_1990_1_programa.pdf
42. Septintosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa // http://www.lrv.lt/bylos/vyriausybes/po_1990_7_programa.pdf
43. Šeštosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa // http://www.lrv.lt/bylos/vyriausybes/po_1990_6_programa.pdf
44. Tryliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa // http://www.lrv.lt/bylos/vyriausybes/po_1990_13-programa.pdf
45. Trečiosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa // http://www.lrv.lt/bylos/vyriausybes/po_1990_3_programa.pdf
46. Vienuoliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa // http://www.lrv.lt/bylos/vyriausybes/po_1990_11_programa.pdf
47. Viešojo intereso gynimo civiliniame ir administraciniame procese įstatymo projektas Nr. XP-1963 // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=289608
48. Convention on the Value of Cultural Heritage for Society //

- <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/199.htm>
49. Europos architektūros paveldo apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1999, Nr. 100-2896
 50. Europos Tarybos statutas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 13-481
 51. Konvencija dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkosaugos klausimais // Valstybės žinios. 2001, Nr. 73-2572
 52. Kultūros ir gamtos paveldo apsaugos nacionaliniu lygiu rekomendacija // Kultūros paveldo apsauga: reglamentuojančių dokumentų rinkinys. - Vilnius: Savastis, 1997
 53. Law on Culture Property Protection // [http://www.icrc.org/ihl-nat.nsf/a24d1cf3344e99934125673e00508142/9271d8c654fd0ee6c1256aea00283b03!Open Document](http://www.icrc.org/ihl-nat.nsf/a24d1cf3344e99934125673e00508142/9271d8c654fd0ee6c1256aea00283b03!OpenDocument)
 54. Law 16/1985, of June 25, on Spanish Historical Heritage // http://www.unesco.org/culture/natlaws/media/pdf/spain/spa_law_16_1985_engtof.pdf
 55. National Heritage Act 1983 // http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1983/pdf/ukpga_19830047_en.pdf
 56. Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 2006, Nr. 73-2766
 57. Spanish constitution of December 27, 1978 // http://www.senado.es/constitu_i/index.html
 58. Statut Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków (2007) // <http://www.kobidz.pl/app/site.php5/Show/2.html>
 59. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami // <http://www.kobidz.pl/app/site.php5/getFile/4561>
 60. The Constitution of the Republic of Poland // <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>
 61. Town and country planning act 1971 // http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1971/pdf/ukpga_19710078_en.pdf
 62. Vienos memorandum // <http://www.kpd.lt/lt/node/93/pdf>
 63. 1992 metų pataisyta Europos archeologijos paveldo apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1999, Nr. 100-2895

II. Specialioji literatūra:

1. Ashworth G., Howard P. Europos paveldas. Planavimas ir valdymas. - Vilnius: Versus aureus, 2008
2. Bražėnaitė – Dijokienė D. Paveldosaugos sampratos kaita XX a. Lietuvoje // Urbanistika ir architektūra. 2000, Nr.2

3. Bučas J. Demokratiniai proveržiai paveldosaugoje // Urbanistika ir architektūra. 2006, Nr.3
4. Bučas J., Gražulevičiūtė-Vilenišké I. Socioekonominiai aspektai paveldosaugoje // Kultūros paveldas ir visuomenė XXI a., nacionaliniai ir tarptautiniai aspektai. – Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006
5. Bučas J. Kraštovarkos pagrindai. – Kaunas: Technologija, 2001
6. Čepaitienė R. Laikas ir akmenys: kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje.- Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005
7. Dringelis L. Kultūros ir gamtos paveldo apsaugos įstatyminė bazė ir jos panaudojimo realijos // Kultūros paveldas ir visuomenė XXI a., nacionaliniai ir tarptautiniai aspektai. – Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006
8. Dziegoraitienė A. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos problemos Lietuvos valstybinio administravimo sistemoje // Jurisprudencija: mokslo darbai. 2005, Nr. 78(70)
9. Glemža J. R. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas. – Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002
10. Gražulevičiūtė – Vilenišké I. Nekilnojamojo kultūros paveldo įtaka darniam kaimo gyvenamųjų vietovių vystymuisi // Urbanistika ir architektūra. 2007, Nr.4
11. Gražulevičiūtė – Vilenišké I. Žmogaus teisė į kultūros paveldą – viena iš prigimtinių žmogaus teisių // Kultūros paveldas ir visuomenė XXI a., nacionaliniai ir tarptautiniai aspektai. – Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006
12. Gražulis A. Dvarų paveldas ir jo apsaugos problemos // Kultūros barai. 2007, Nr.5
13. Kliobavičiūtė I. Teisinės ir metodologinės paveldo apsaugos prieštaros šiuolaikiniame Lietuvos įstatymų kontekste // Kultūros paveldas ir visuomenė XXI a., nacionaliniai ir tarptautiniai aspektai. – Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006
14. Kultūros paveldo apsauga: reglamentuojančių dokumentų rinkinys. – Vilnius: 1997
15. Lietuvos kultūros paveldo atgimimas. – Vilnius: 2004
16. Mačiulis D. Kultūros vertybių apsaugos problemos kaimo vietovėje // Demokratizacijos procesų įtaka kultūros vertybių apsaugai kaimo vietovėje vidurio rytų Lietuvoje. – Šiauliai, 2001
17. Miškinis A. Lietuvos urbanistikos paveldas: vertybių įteisinimas, apsauga, tvarkymas (1967-1993). – Vilnius: Savastis, 2005
18. Pickard R. Policy and law in heritage conservation. - Spon press, 2001
19. Pilipavičius J. A. Kultūros paveldosauga ir rinkos dinamika // Kultūros paveldas ir visuomenė XXI a., nacionaliniai ir tarptautiniai aspektai. – Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006

20. Pilipavičius V., Vilkevičiūtė J. Kultūros paveldo apsauga bei teisinis reglamentavimas Lietuvoje ir Lenkijoje // Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai: mokslo darbai. 2008, Nr.13(2)
21. Pociūtė A. Kultūros paveldas ir regionų plėtra // Kultūros barai. 2005, Nr.5
22. Riaubienė E. Architektūros paveldotvarka Lietuvoje ir jos sąsajos su Europos situacija // Urbanistika ir architektūra. 2003, Nr.3
23. Riaubienė E. Lietuvos architektūros paveldosauga (1918-2000): teisinės galimybės ir tvarkymo rezultatai // Daktaro disertacija. Vilnius, 2003.
24. Rukšienė M. Paveldosaugos teisinė painiava // Savivaldybių žinios. 2009, Nr. 20(492)
25. Šulskaitė Ž. Lietuvos architektūros paveldo apskaita šiandien // Mokslas – Lietuvos ateitis. 2009, Nr.5
26. Vaišvila A. Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2004

III. Teismų praktika:

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. lapkričio 7 d. nutartis civilinėje byloje Vilniaus miesto valdyba v. S.Černiauskas ir kt., Nr. 3K-7-993/2000 // http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=19089
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje UAB "Ramunė" v. UAB "Vengrobalt-K", Nr. 3K-3-122/2005 // http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=27824
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo "Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų" 14 straipsnio (1993 m. sausio 12 d. redakcija), Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 2 straipsnio 1 dalies bei šios dalies 5 punkto, 15, 20 ir 21 straipsnių (2002 m. sausio 15 d. redakcija), Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 15 straipsnio 1 dalies 2, 4, 5 ir 6 punktų, šio straipsnio 2 ir 4 dalių, 16 straipsnio 10 dalies, 20 straipsnio (2002 m. spalio 29 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. sausio 17 d. nutarimo Nr. 27 "Dėl gyvenamųjų namų, būtinų valstybės reikmėms, išpirkimo" atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai bei Lietuvos Respublikos įstatymo "Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų" 14 straipsniui (1993 m. sausio 12 d. redakcija)“ // <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2003/n030304.htm>

4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas „Dėl nuosavybės teisių ribojimo ypač vertingose vietovėse ir miško žemėje“ // <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2006/n060314.htm>
5. Paveldosaugos teismų bylų praktika // http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/dokumentai/Tpraktikai1.doc

IV. Elektroniniai šaltiniai:

1. Bučas J. Paveldo ir paveldosaugos samprata pasitikus XXI amžių // http://www.kamane.lt/lt/atgarsiai/architektura/archatgarsis302/atgarsis_printable
2. Budrytė L. Tarp teorijos ir praktikos: vizualinių apsaugos zonų problema // <http://www.skrynia.lt/modules.php?name=News&file=article&sid=1341>
3. Dėl sovietmečio destrukcijos įtvirtinimo dabartyje ir paveldosaugos krizės // <http://www.balsas.lt/naujiena/79200/del-sovietmecio-destrukcijos-itvirtinimo-dabartyje-ir-paveldosaugos-krizes/rubrika:naujienos-lietuva-pilietinevisuomene>
4. Dėl valstybinės kultūros paveldo komisijos formavimo principų ir skaidrumo // <http://www.balsas.lt/naujiena/61782/del-valstybines-kulturos-paveldo-komisijos-formavimo-principu-ir-skaidrumo/rubrika:naujienos-lietuva-pilietinevisuomene>
5. Europos archeologijos paveldo apsaugos konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje // http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/dokumentai/2008_04_11/archo_pazyma.doc
6. Europos teisminis tinklas civilinėse ir komercinėse bylose // http://ec.europa.eu/civiljustice/legal_order/legal_order_eng_lt.htm
7. Europos valstybių konstitucijų apžvalga paveldosauginiu požiūriu // http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=6821&p_d=10724&p_k=1
8. ICOMOS - International Council on Monuments and Sites // <http://www.icomos.no/cms/index.php?lang=english>
9. Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos 2008 m. veiklos ataskaita // http://www.kpd.lt/failai/u1/kpd2008_ataskaita.doc
10. Lietuvos Respublikos 1919 metų Valstybinės Archeologijos Komisijos įstatymo 85 metų sukakčiai paminėti, Vilnius: 2004 m. spalio 14 d. // http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/dokumentai/konferencija.htm
11. Lietuvos teisinio reglamentavimo atitikimas Europos architektūros paveldo apsaugos konvencijai // http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=6821&p_d=11223&p_k=1

12. Pažyma 1-mam 2007-09-21 posėdžio klausimui „Kultūros paveldo valstybinė apsaugos politika ir strategija: būklė ir politikos bei strategijos formavimo aktualiausi uždaviniai“ // http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/dokumentai/2007_09_21/Del_valdymo_pz.doc
13. Petkova S. Cultural heritage legislation in the transition countries of South-east Europe // <http://pdc.ceu.hu/archive/00002517/01/petkova.pdf>
14. Poland competent institutions // http://www.european-heritage.net/sdx/herein/national_heritage/voir.xsp?id=4.1.1_PL_en
15. Polish national committee of international council on monuments and sites // <http://www.icomos-poland.org/english.html>
16. Problemų suvestinė posėdžiui klausimu: Kultūros paveldo apsaugos valstybinė politika ir strategija // http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/dokumentai/2007_10_26/ProblSkirst.doc
17. Sherelyn O. Understanding, respect, and collaboration in cultural heritage preservation: a conservator's developing perspective // http://findarticles.com/p/articles/mi_m1387/is_/ai_n21118562
18. Struktura Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków // <http://www.kobidz.pl/app/site.php5/Show/1118.html>
19. Suter K. Protecting the world's cultural heritage // <http://www.encyclopedia.com/doc/1G1-182929985.html>.
20. Unesco World Heritage List // <http://whc.unesco.org/en/list>
21. United Kingdom financial policy // http://www.european-heritage.net/sdx/herein/national_heritage/voir.xsp?id=3.3.2_UK_en
22. Už neteisėtą Seimo nario palėpės rekonstrukciją - griežtos nuobaudos // <http://www.kpd.lt/lt/node/1017>
23. Vadi V. S. Cultural Heritage and International Investment Law: A Stormy Relationship // <http://journals.cambridge.org/download.php>
24. Vencevičius R. Kultūros sostinės senamiestį globoja vaiduokliai // <http://lt.lt.allconstructions.com/portal/index/article/8168>
25. 2008 metais už privačioje nuosavybėje esančių kultūros paveldo vertybių tvarkymą išmokėta beveik 1,5 milijono litų // <http://www.kpd.lt/lt/node/690>
26. 2007 05 12 vykusios mokslinės praktinės konferencijos „Grėsmės paveldui Lietuvoje“ rezoliucija // http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/dokumentai/rastai/Rezoliucija.htm

SANTRAUKA

Kultūros paveldo apsaugos administracinis teisinis reguliavimas

Raktiniai žodžiai: nekilnojamasis kultūros paveldas – kultūros paveldo objektai - kultūros vertybės - kultūros paveldo apsauga

Nors po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo paveldo apsaugos teisinė bazė ir administravimo struktūros keitėsi ne vieną kartą, tačiau ir toliau išlieka nesklaidumų ir problemų saugant kultūros paveldą, šią sritį reguliuojantys teisės aktai nėra suderinti tarpusavyje, dažnai nesilaikoma įstatymų, nėra užtikrinta jų priežiūra ir kontrolė.

Lietuvoje Valstybinę kultūros paveldo politiką formuoja Lietuvos Respublikos Seimas, Vyriausybė ir Valstybinė kultūros paveldo komisija. Už nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos valstybinį administravimą atsako LR Kultūros ministras, įgaliojantis ministerijos padalinius bei institucijas atlikti kultūros paveldo apsaugos funkcijas. Pagrindines įstatymuose įtvirtintas nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos administravimo funkcijas atlieka Kultūros paveldo departamentas prie Kultūros ministerijos, jo teritoriniai padaliniai, savivaldybės.

Vis dėlto, Lietuvoje nėra aiškiai atskirtos valstybės ir savivaldos funkcijos, finansavimo šaltiniai ir atsakomybė paveldosaugoje. Tiek savivaldybėms, tiek Kultūros paveldo departamentui yra priskirta daug funkcijų, kurios dubliuojasi. 1995 m. panaikinus Kultūros paveldo inspekciją nebeliko nepriklausomos kontrolės mechanizmo, kontrolės funkciją atlieka pats Kultūros paveldo departamentas. Dėl šių priežasčių itin sunkiai įgyvendinamas asmeninės tarnautojų ir ekspertų atsakomybės principas.

Šiuo metu Lietuvoje kultūros paveldo apsaugą įtvirtina Lietuvos Respublikos Konstitucija, o nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugą reglamentuoja Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas. Nors dauguma tarptautinių įsipareigojimų yra integruoti į pagrindinius Lietuvos teisės aktus, reguliuojančius kultūros paveldo apsaugą, vis dėlto, galutinai suderinti Lietuvos teisės aktus su ratifikuotomis tarptautinėmis sutartimis iki šiol nepavyksta.

Siekiant išsaugoti kultūros paveldą, užsienio valstybėse įvairiais būdais ir priemonėmis siekiama skatinti pačių paveldo savininkų ir naudotojų interesą saugoti paveldo vertybes. Rūpintis jomis savininkai skatinami mokesčių lengvatomis, kuriomis rinkos kompensacinių priemonių mechanizmais.

SUMMARY

Administrative Legal Regulation of Cultural Heritage Protection

Key words: immovable cultural heritage - objects of cultural heritage - cultural values - protection of cultural heritage

Though after the Restoration of Independence of Lithuania the legal basis and administration of structures of heritage protection were changed not once, difficulties and problems with protection of our cultural heritage remain. Legal acts and regulations do not match, laws are often broken, their supervision and control are not ensured.

Parliament, Government and the State commission of cultural heritage of Lithuania form the state policy on cultural heritage protection. The Minister of culture of Lithuania is in charge of the heritage and organizes the national administration of the immovable cultural heritage. The minister authorizes departments and institutions to fulfil the functions of cultural heritage protection. The department of cultural heritage by the Ministry of Culture, its territorial divisions, municipalities fulfil particular functions of national administration of immovable cultural heritage protection.

However, state and municipal functions, financial resources and responsibilities in the field of heritage protection are not clearly separated in Lithuania. The execution of a lot of functions falling under the responsibility of municipalities and the department of cultural heritage are doubled. In 1995, after the Inspectorate of cultural heritage was liquidated, an independent mechanism of control disappeared. The function is now being carried by the department of cultural heritage. Due to these reasons the implementation of the principle of personal responsibility of officers and experts is especially difficult.

Currently the Constitution of Lithuania is the base for Lithuanian cultural heritage protection. The law on Protection of Immovable Cultural Heritage regulates the protection of immovable cultural heritage. Though the majority of international commitments are integrated into the principal Lithuanian legal acts which regulate protection of the cultural heritage, however the final coordination of Lithuanian legal acts and ratified international treaties have not been accomplished yet.

Seeking to preserve cultural heritage, various ways are used to promote the interest of heritage owners and users to protect valuables of heritage abroad. Owners are motivated by using tax concessions; mechanisms of the market compensation means are under creation.